

BITI LGBT U JUŽNOJ SRBIJI

bezbednost,
zajednica i
svakodnevni život

Biti LGBT u južnoj Srbiji: bezbednost, zajednica i svakodnevni život

Kvalitativna analiza lične percepcije bezbednosti

Autorka: Vera Kurtić

Ženski prostor, Niš

2018.

Objavljivanje ovog teksta je omogućeno u okviru projekta Misije OEBS-a u Srbiji Konsolidovanje procesa demokratizacije u sektoru bezbednosti u Republici Srbiji, koji je finansijski podržala Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (SIDA).

Napomena: Stavovi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorki, i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Misije OEBS u Srbiji.

Sadržaj

Pojam bezbednosti ljudi i zajednica.....	5
Intersekcionalni pristup iskustvima bezbednosti.....	7
Predmet i ciljevi istraživanja	12
Metodologija istraživanja i struktura ispitanika i ispitanica.....	13
Percepcija lokalnog okruženja	15
Društveni i socioekonomski uslovi života	15
Kako se u okruženju gleda na LGBT osobe.....	17
Sloboda izražavanja LGBT identiteta.....	19
Iskustva sa diskriminacijom i nasiljem	22
Fizičko i psihičko nasilje	22
Seksualno nasilje	23
Ekonomsko nasilje	24
Nasilje prema sebi.....	24
Mapiranje nebezbednih mesta.....	26
Porodica	26
Ulica	27
Vršnjaci.....	31
Škole i fakulteti.....	33
Radno mesto	34
Partnerski odnosi	36
Druge LGBT osobe.....	37
Seksualni kontakti	38
Internet i društvene mreže	40
Institucije zaštite	42
Zakoni.....	45
LGBT zajednica kao zaštitni faktor ljudske bezbednosti	46
Mesta za okupljanje kao faktor građenja zajednice	46
LGBT zajednica kao izvor podrške.....	49
Budućnost zajednica, migracije kao strategija bezbednosti.....	51
Zaključci	54
Literatura.....	57

Pojam bezbednosti ljudi i zajednica

Pojam bezbednosti može imati različita značenja u zavisnosti od društvenog konteksta i perspektive iz koje se posmatra. Odgovor na pitanje ko je bezbedan, od čega i na koji način, zavisi od toga kako se bezbednost konceptualizuje. U tradicionalnim studijama bezbednosti pažnja je usmerena na zaštitu države, teritorije i javnog poretka, dok koncept ljudske bezbednosti u prvi plan stavlja individuu i uslove koji joj omogućavaju da živi bez straha, nasilja i uskraćenosti osnovnih prava, odnosno mogućnosti da vodi bezbedan i dostojanstven život, sa ili bez toga od koga, ili od čega, je treba braniti.

U društvima koja teže jednakosti, jedno od osnovnih prava je pravo na bezbednost, a dobrobit individue ili zajednice bi trebalo da se nalazi u centru interesovanja kao krajnjeg cilja svih odluka, metoda i mera u okviru javnih politika. Ovakve težnje prati promena diskursa o bezbednosti koja je u zamahu od devedesetih godina prošlog veka¹, pri čemu se bezbednost više ne posmatra isključivo kao pitanje zaštite države, već se u njeno središte stavljaju i pojedinci i zajednice. U širem određenju ljudske bezbednosti, dobrobit pojedinca zavisi od mogućnosti da ostvaruje svoja prava, utiče na odluke koje oblikuju njegov život i ima pristup ključnim društvenim resursima i javnim uslugama, uključujući obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Bezbednost se, stoga, ne svodi na odsustvo fizičkog ugrožavanja, već podrazumeva i postojanje društvenih uslova koji ljudima omogućavaju da donose izbore o sopstvenom životu i razvijaju svoje potencijale.²

U svom Izveštaju o ljudskom razvoju iz 1994. godine, program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) je ljudsku bezbednost definisao kao koncept usmeren na ljude, a ne na državu, pri čemu su osnovni elemente bezbednosti zaštita od hroničnih pretnji, poput gladi, bolesti i represije, kao i zaštita od iznenadnih poremećaja svakodnevnog života u porodici, na poslu i u zajednici.³ Ovakav pristup predstavljao je značajan zaokret u odnosu na tradicionalno shvatanje bezbednosti, jer je naglasak sa teritorijalne i vojne zaštite i državnih struktura pomerio ka zaštiti ljudi, te uslovima u kojima ljudi mogu da žive bez trajne ugroženosti i razvijaju svoje potencijale. Takvo proširenje pojma bezbednosti omogućilo je da se ugrožavanje ljudskih prava, socijalne i ekonomske nesigurnosti, kulturna prava i pristup pravdi razmatraju kao pitanja koja neposredno utiču na bezbednost pojedinaca i pojedinki. Time je prošireno i razumevanje nasilja, kao i spektar bezbednosnih izazova, koji osim političkih mogu imati ekonomske, socijalne, ekološke i identitetske dimenzije.

Slično razlikovanju pozitivnog i negativnog mira, kao i pozitivnog i negativnog određenja ljudskih prava⁴, ljudska bezbednost može se razumeti kroz odsustvo neposrednih i posrednih pretnji, ali i kroz

¹ Koncept ljudske bezbednosti ima svoje teorijske temelje u studijama mira, naročito u razlikovanju pozitivnog i negativnog mira koje je razvio Johan Galtung, iako se sam pojam ljudske bezbednosti pojavljuje tek početkom devedesetih godina XX veka, a posebno je afirmisan u *Izveštaju o ljudskom razvoju Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) iz 1994. godine*. Negativan mir odnosi se na odsustvo direktnog nasilja, kao što su rat, oružani sukob ili međuljudsko nasilje. Kada direktno nasilje prestane, uspostavlja se stanje negativnog mira. Međutim, prema Galtungu, nasilje obuhvata i strukturne i kulturne oblike koji mogu postojati i u odsustvu oružanih sukoba. Zbog toga se siromaštvo, socijalna isključenost i diskriminacija smatraju oblicima strukturnog nasilja, jer sistematski ograničavaju životne mogućnosti ljudi, njihovu dobrobit i sposobnost da ostvare svoje potencijale (Galtung, 1964).

² Commission on Human Security, *Human Security Now*, New York, 2003, p. 4; videti takođe: *Ljudska bezbednost / Human Security*, Beograd, Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, Centar za istraživanje ljudske bezbednosti, 2004–2008.

³ UNDP, *Human Development Report 1994*, poglavlje *New Dimensions of Human Security*, str. 22–23.

⁴ U najširem smislu, prva generacija ljudskih prava u koju se ubrajaju građanska i politička prava i koja se prevashodno definišu u negativnom smislu jer se ostvaruju preko ideje slobode shvaćene kao štit koji čuva pojedinca ili grupu od zloupotrebe politike. U ovu grupu spadaju, na primer, zabrana ropstva, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, sloboda savesti, mišljenja i veroispovesti i sl. Ipak postoje i ona prava iz prve generacije koja iziskuju pozitivnu akciju države, recimo pravo na slobodne izbore, pravo na pravično suđenje, pravo na ličnu sigurnost, dok drugu generaciju ljudskih prava čine tzv. socijalna, ekonomska i kulturna prava, a njihovo primarno određenje u pozitivnom smislu je

postojanje uslova koji omogućavaju sigurnost i dobrobit pojedinca. Široko određenje ljudske bezbednosti obuhvata različite oblike ugrožavanja koji mogu neposredno ili posredno uticati na život i dobrobit pojedinca. UNDP razlikuje sedam međusobno povezanih oblasti ljudske bezbednosti: ekonomsku bezbednost, bezbednost hrane, zdravstvenu i ekološku bezbednost, ličnu bezbednost, bezbednost zajednice i političku bezbednost. Ovakva klasifikacija omogućava da se, pored neposrednog fizičkog nasilja i političke represije, razmatraju i rizici povezani sa ekonomskom nesigurnošću, pristupom hrani i zdravstvenoj zaštiti, ugrožavanjem životne sredine i nasilnim sukobima unutar ili između zajednica.⁵

Iako je koncept ljudske bezbednosti često kritikovan zbog svoje širine i nejasnih granica, upravo ta širina omogućava analizu bezbednosti ranjivih društvenih grupa čija iskustva nije moguće u potpunosti objasniti tradicionalnim pristupima usmerenim na državu, vojnu silu ili kriminalitet. U tom smislu, koncept ljudske bezbednosti predstavlja pogodan teorijski okvir za razumevanje svakodnevnih iskustava ranjivih grupa, jer bezbednost posmatra kao pitanje ljudskih prava, društvenih odnosa i mogućnosti da pojedinci žive dostojanstveno i bez straha.

Organizacije civilnog društva u Srbiji neguju pristup ljudskoj bezbednosti i već duži niz godina sprovode različite projekte koji imaju za cilj podršku reformi u sektoru bezbednosti, kao i percepciju građana i građanki o sopstvenoj bezbednosti. Posebna pažnja je posvećena ranjivim grupama, kao što su Romi, LGBT osobe, žene, mladi, itd. Važno je pomenuti istraživanja Centra za istraživanje javnih politika⁶ i Centra za bezbednosnu politiku⁷ koja pokazuju da ranjive društvene grupe nemaju dovoljno poverenja u institucije Republike Srbije a samim tim i ne traže zaštitu od njih. Takođe, istraživanja govori i da pripadnici policije ocenjuju da stepen poverenja u njih nije povećan u dovoljnoj meri, uprkos naporima koji sprovodi Ministarstvo unutrašnjih poslova, u saradnji sa donatorskim organizacijama, kako bi se promenio imidž i kako bi se ova intuicija približila ranjivim grupama.⁸

Nalazi ovih istraživanja ukazuju da formalno postojanje institucija nije dovoljno ukoliko ranjive grupe nemaju poverenja u njih ili ih ne doživljavaju kao dostupne i bezbedne za obraćanje. U skladu sa paradigmom ljudske bezbednosti, zaštita podrazumeva stvaranje društvenih i institucionalnih uslova koji će omogućiti osnaživanje ranjivih grupa, razvoj poverenja u institucije i njihovu stvarnu mogućnost da koriste postojeće mehanizme zaštite.⁹

definisano kao pozitivna akcija države i garanti su socijalne jednakosti. Pored toga, treću generaciju ljudskih prava čine tzv. prava solidarnosti koja predstavljaju prilično nesistematizovanu grupu nedovoljno srodnih prava novijeg datuma, u koju se svrstavaju: pravo na samoopredeljenje, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na mir i pravo na razvoj. Ova prava ili zahtevi za njihovim priznavanjem nastali su posle II svetskog rata (više o tome u V. Dimitrijević, M. Paunović, V. Đerić; *Ljudska prava – udžbenik*; Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1997).

⁵ UNDP, Human Development Report 1994, poglavlje *New Dimensions of Human Security*, videti takođe: Svetlana Đurđević-Lukić, *Ljudska bezbednost – osnovni pojmovi*, dostupno na: <http://publicpolicy.rs/Ljudska%20bezbednost%20-%20osnovni%20pojmovi>

⁶ <http://www.publicpolicy.rs/>

⁷ <http://www.bezbednost.org/Bezbednost/1/BCBP.shtml>

⁸ *LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji*, Misija OEBS u Srbiji i Centar za istraživanje javnih politika, 2011.

⁹ Sociolog Johan Galtung je objasnio da je inspiraciju za teoriju mira našao u medicini, gde zdravlje može biti shvaćeno kao odsustvo bolesti ali isto tako i kao nešto pozitivno: učiniti da telo postane otporno na bolesti. Postoje dva načina u suzbijanju bolesti - boriti se protiv nje ili raditi na preventivi, te, tako i društvo može raditi na stvaranju uslova za zaštitu od nasilja ili na stvaranju uslova za mir.

Intersekcionalni pristup iskustvima bezbednosti¹⁰

Sam koncept ljudske bezbednosti ne ukazuje nužno na preplitanje različitih bezbednosnih pretnji, a nedostatak svesti o tom preplitavanju dovodi do toga da, u slučajevima kada se kreiraju i sprovode mere za uklanjanje bezbednosnih izazova, one ne moraju biti primenjive na sve građane, odnosno žene, mlade, stare, LGBT osobe, osobe za invaliditetom i tako dalje, odnosno na pripadnike i pripadnice drugih ranjivih grupa.¹¹ Iako se sve LGBT osobe u Srbiji nalaze u istom pravnom položaju u kojima su ugrožena neka od osnovnih prava kao što su to pravo na brak, porodicu i nasleđivanje, pored generalnog prisustva diskriminacije i nasilja prema ranjivim grupama, neophodno je istraživati i druge aspekte života kao faktor koji određuje kvalitet života pojedinaca i pojedinke, u smislu bezbednosti i dostupnosti podrške.

Istraživanje polazi od iskustava stečenih kroz dugogodišnji rad organizacije Ženski prostor u radu sa LGBT zajednicama na teritoriji južne Srbije, kao i sa LGBT osobama koje istovremeno pripadaju i nekoj drugoj ranjivoj grupi¹². Ova iskustva jesu deo konteksta u kojem su formulisana istraživačka pitanja i prepoznati specifični bezbednosni izazovi LGBT osoba van Beograda, i ukazuju na izraženo i konstantno prisustvo straha i izolovanosti, nesigurnost da se izrazi sopstveni identitet, nevidljivost LGBT egzistencije u zajednicama u kojima žive, spore promene stavova kod većinske populacije, toleranciju nasilja od strane sredine, kao i direktne pretnje nasiljem i zastrašivanje, što je svakodnevica sa kojom se ove zajednice, odnosno pojedinke i pojedinci, susreću. Ovakav položaj dodatno otežava internalizovana homo/lez/bi/transfobija nastala kao posledica ocenjivanja LGBT identiteta kao bolesnog i neprirodnog od strane okoline, ali često i odsustvo LGBT zajednice kao mesta za međusobnu podršku, druženja i mesta za upoznavanje sa drugim osobama koje dele istu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

Dostupnost prostora za okupljanje nije samo pitanje zabave, nego bezbednosti, pripadanja, društvene podrške i mogućnosti uspostavljanja intimnih i prijateljskih odnosa. Do skoro, na teritoriji južne Srbije nije bilo javnog mesta, odnosno *gej* ili *gej friendly* klubova za okupljanje LGBT osoba, kao što to postoji u Beogradu i Novom Sadu. Aktivistkinje organizacije Ženski prostor su 2007. u toku nekoliko meseci, organizovale LGBT žurke, a u 2013. su ponovo pokrenule ovu inicijativu koja je trajala do 2016. godine. Sama LGBT zajednica je žurke ocenjivala kao veoma važne i osnažujuće, a na njih su dolazile ne samo osobe iz Niša i okoline, već i iz gradova južne i ostalih delova Srbije. Nakon tri godine organizovanja jedne žurke svakog meseca, zbog različitih pritisaka i teškoća oko pronalaženja prostora, stalo se i sa njihovim organizovanjem, a neki od pripadnika i pripadnica LGBT zajednice su nastavili da organizuju komercijalne i manje aktivističke žurke, ali je ubrzo i to stalo. Dostupnost prostora za okupljanje predstavlja jednu od važnih dimenzija bezbednosti i društvene uključenosti LGBT osoba, posebno u

¹⁰ Pojam je u feminističku teoriju uvela afroamerička aktivistkinja i teoretičarka Kimberlé Crenshaw, krajem 80-tih godina prošlog veka. Intersekcionalnost kao teorija je usmerena na analizu diskriminacije kao složenog sistema u kome pojedinačni oblici diskriminacije na temelju različitih identitetskih kategorija (rod, rasa, nacija, klasa, seskaulan orijetacija, itd) utiču jedni na druge. Ova teorija se danas primenjuje u različitim kontekstima, ne samo u okviru feminističke teorije i ima veliki uticaj u savremenom tumačenju ljudskih prava.

¹¹ Jedna od mogućih ilustracija je postojnje predloga da se kao referenti okvir za praćenje napretka romske zajednice u primeni novog strateškog dokumenata za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, koji je Republika Srbija pripremala tokom 2015, odredi porodica, usled objašnjenja da je zajednica neodređen pojam. Na ovaj način bi porodica kao zajednica a ne individua bila centar kreiranja mera, a to bi naročito pogodilo LGBT osobe, stara lica, osobe koje žive same, žene, žrtve porodičnog nasilja, i sve ostale koji se ne uklapaju u tradicionalno shvatanje porodice kao zajednice. U ovom slučaju je reagovala organizacija Ženski prostor, te je predlog povučen a referenti okvir napretka jesu Romi i Romkinje kao individue.

¹² Pored rada sa LGBT zajednicom sa teritorije južne Srbije, Ženski prostor je uključen u rad na jačanju LGBT Roma i Romkinja, kako na lokalnom, tako i na nacionalnom i internacionalnom nivou. (više o tome u Kurtić, Vera, *Džuvljarke- lezbejska egzistencija Romkinja*, Evropski centar za prava Roma/Ženski prostor, Niš, 2014, dostupno na <http://www.zenskiprostor.org/images/vesti2014/PDF/DzuvljarkeSRBweb.pdf> i Kurtić, Vera, *LGBT Romkinje i Romi, kuda ide/u naš/i poreti*, objavljeno u *Na rasršču opresija*, Centar za Kvir studije, Beograd, 2017, dostupno na http://www.academia.edu/28769882/Na_rasr%C5%A1%C4%87u_opresija).

sredinama u kojima ne postoje stabilna mesta okupljanja i podrške zajednice, ali je organizovanje LGBT žurki često predstavljalo iscrpljujući poduhvat. Bilo je teško da se pronade prostor u kome će se žurke održavati, ali je dolazilo i do otkazivanja prostora u zadnji čas. Vlasnici klubova, kafica ili prostora za organizovanje zabava su izražavali strah od incidenata i napada, kao i od mogućnosti da njihovi prostori počnu da se povezuju sa okupljanjem LGBT populacije. Događale su se i pretnje nasiljem od strane neo-fašističkih grupa koje su dolazile do informacija kada i gde se žurke organizuju. Ženski prostor je ove slučajeve prijavljivao policiji i instituciji Poverenika za ravnopravnost. Aktivistkinje organizacije su svesne da zabeleženi slučajevi ne predstavljaju svu učinjenu diskriminaciju i kršenje ljudskih prava prema LGBT osobama u sredini u kojoj žive. Ovakvi slučajevi se u Srbiji retko prijavljuju usled straha od otkrivanja identiteta ili osetljivih informacija poput seksualne orijentacije, kao i zbog nedostatka informacija o mogućnostima zaštite i nepoverenja u institucije, što pokazuje i samo istraživanje. Uprkos nekoliko slučajeva sa teritorije južne Srbije, koje su dostupne javnosti¹³, činjenica je da je broj slučajeva diskriminacije i nasilja prema LGBT osobama mnogo veći.

Još jedan razlog da se pristupi istraživanju bezbednosti LGBT osoba u Nišu i južnoj Srbiji predstavlja i nalaz istraživanja organizacije *Centar za istraživanje javnih politika* iz 2011. godine, u kome je učestvovala i organizacija Ženski prostor, kako kroz samo učešće, tako i kao podrška u organizovanju zajednice za fokus grupu u Nišu. Pored Niša, fokus grupe su održane i u Beogradu i Novom Sadu, a bavile su se stavovima i percepcijom pripadnika i pripadnica LGBT populacije o sektoru bezbednosti. Nalazi istraživanja govore i da postoje razlike u stavovima između ispitanika/ca u Beogradu u odnosu na one iz Novog Sada i Niša, te da je ocenjeno da su najslabiji odziv i najmanju spremnost da učestvuju u istraživanju pokazali gej muškarci i lezbejke u Nišu. Ovaj podatak je objašnjen izraženijom homofobijom i lezbofobijom prema onima koji žive u tradicionalnijim i manjim sredinama¹⁴.

Jedna od potreba da se posebno istraživanje sprovede na teritoriji južne Srbije jeste decentralizacija predmeta istraživanja, odnosno usmeravanje pažnje na iskustva života LGBT osoba van Beograda.

Lokalna istorija LGBT bezbednosti i odnosa sa institucijama u Nišu

Istraživanje o percepcijama bezbednosti LGBT osoba u južnoj Srbiji i faktorima koji utiču na njih, predstavlja nastavak aktivnosti Ženskog prostora u građenju zajednica i podršci LGBT osobama u Nišu i južnoj Srbiji, započetih još 1998. godine, od okupljanje lezbejki, homoseksualaca i bi osoba na početku rada organizacije, preko iniciranja i podrške organizaciji *Lambda*, prvoj registrovanoj LGBT organizaciji u Nišu, do sprovođenja dva važna projekta Ženskog prostora namenjenim LGBT zajednici: *LGBT Kolektiv* i *Bezbedne zajednice za sve-humane zajednice*.

U okviru dugogodišnjeg rada sa LGBT zajednicom, pitanja bezbednosti se nisu odnosila samo na nasilje i pretnje drugih društvenih aktera, već i na postupanje institucija zaduženih za zaštitu građana i građanki. Jedan događaj je bio izuzetno važan- postupanje policije nakon LGBT žurke organizovane u Nišu 2007. godine povodom Međunarodnog dana ponosa, kada je legitimisala osobe prisutne na žurci, što je

¹³ Organizaciji *Da se zna* iz Beograda je prijavljen slučaj mladića iz Kuršumlije, https://dasezna.lgbt/case/GSA2016_005/fizi%C4%8Dki_napad_na_gej_mladi%C4%87a_u_kur%C5%A1umliji.html
Poslednje zabeležen slučaj u javnosti se odnosi na prebijanje trans mladića i devojke u Vlasotincu u 2015. godini (Izvor: <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Pretuceni-je-r-su-transrodne-osobe-tuzilastvo-bez-reakcije.sr.html> i <http://rs.n1info.com/a201491/Vesti/Vesti/Helena-Vukovic-o-napadu-u-Vlasotincu.html>)

¹⁴ LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji, Centar za istraživanje javnih politika, 2011. str. 23.

otvorilo pitanje svrhe prikupljanja podataka o učesnicima i učesnicama LGBT događaja i mogućnosti njihovog evidentiranja na osnovu pretpostavljene seksualne orijentacije. Tri aktivistkinje, sve lezbejke, privedene su nakon što su se tada usprotivile legitimisanju i zapisivanju ličnih podataka prisutnih, a kasnije su prekršajno kažnjene zbog, kako je navedeno, neposredovanja ličnih dokumenata i protivljenja policijskim službenicima. Organizacija Ženski prostor se povodom događaja obratila Sektoru unutrašnje kontrole policije i javno otvorila pitanje mogućeg evidentiranja LGBT osoba od strane policije ali Sektor nije pokrenuo istragu, već je pismenim putem odgovorio da ne postoji osnova za dalju proceduru i da je zapisivanje ličnih podataka građana deo rutinskog postupanja policije. Slučaj je dobio podršku dela medija i organizacija za ljudska prava, ali nije doveo do šire političke rasprave o ovom pitanju.

Iako događaj iz 2007. godine prethodi vremenskom okviru ovog istraživanja i odnosi se na raniju generaciju LGBT zajednice, značajan je kao deo lokalne istorije odnosa LGBT zajednice i institucija bezbednosti u Nišu. Nepoverenje prema institucijama ne mora nužno proizlaziti isključivo iz neposrednog ličnog iskustva sa policijom, već se može oblikovati i kroz iskustva drugih pripadnika i pripadnica zajednice, javno poznate slučajeve postupanja institucija i širi društveni kontekst u kojem LGBT osobe procenjuju mogućnosti zaštite. U tom smislu, slučaj iz 2007. godine ne navodi se kao neposredno objašnjenje stavova ispitanika i ispitanica obuhvaćenih ovim istraživanjem, već kao deo šireg istorijskog i lokalnog konteksta LGBT bezbednosti u Nišu.

Ipak, zabrinutost zbog mogućeg policijskog evidentiranja LGBT osoba u Nišu nije se prvi put pojavila povodom događaja iz 2007. godine. Tokom 1990-ih godina su u lokalnim ljudskopravaškim i aktivističkim krugovima postojala svedočenja i usmeno prenošene informacije da su pojedine osobe bile izložene pritiscima i ucenama kako bi policiji dostavljale imena LGBT osoba iz nevladinih organizacija. Ova saznanja odnosila su se, između ostalog, na krug ljudi povezanih sa Centrom za nenasilno rešavanje sukoba, organizacijom koja je u Nišu delovala od 1993. do 1998. godine i čija je članica bila i autorka ovog istraživanja.¹⁵ Centar je okupljao pretežno mlade, antiratno orijentisane aktiviste i aktivistkinje i zalagao se za mir, nenasilje, smirivanje političkih tenzija i saradnju sa mladima sa Kosova, uz feminističke i ekološke aktivnosti.¹⁶ Rad organizacije odvijao se u kontekstu izraženog interesovanja policije za njene aktivnosti i kontakte.¹⁷ Zastupnica organizacije više puta je pozivana na informativne razgovore zbog učešća u interkulturnim aktivnostima sa mladima sa Kosova, a tokom tih razgovora stavlano joj je do znanja da policija raspolaže detaljnim informacijama o njenim putovanjima i kontaktima sa aktivistima i aktivistkinjama sa Kosova. Među članovima i članicama organizacije postojalo je i uverenje da se komunikacije organizacije prisluškuju. Autorka ne raspolaže dokumentacijom na osnovu koje bi se moglo pouzdano utvrditi na koji način, u kom obimu i sa kakvim institucionalnim statusom su takvi podaci eventualno prikupljeni. Jedna od mogućih pretpostavki jeste da je podatak o seksualnoj orijentaciji potencijalno mogao biti korišćen kao sredstvo pritiska ili diskreditacije pojedinih aktivista i aktivistkinja, posebno imajući u vidu društvenu stigmatizaciju

¹⁵ O delovanju Centra za nenasilno rešavanje sukoba u Nišu postoji svega nekoliko dokumentovanih izvora jer tokom 1990-tih internet nije funkcionisao kao što to poznajemo danas. Podatak o postojanju organizacije možemo da vidimo na blogu Aleksandre Žikić, jedne od koordinatori organizacije, <https://aleksandrazikic.wordpress.com/about/>, kao i u časopisu *Republika*, gde se 1997. godine, Centar za nenasilno rešavanje sukoba navodi kao jedna od učesica seminara o principima i tehnike prikupljanja sredstava, videti: *Od koga i kako tražiti sredstva*, *Republika*, br. 167, 1997, i u kasnijoj studiji Martine Fischer, gde jedan od aktivista Centra opisuje se kao volonter ekološkog tima Centra za nenasilno rešavanje sukoba i aktivista antiratnog pokreta u Nišu; videti: Martina Fischer, *Conflict Transformation by Training in Nonviolent Action: Activities of the Centre for Nonviolent Action in the Balkan Region*, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2001.

¹⁶ *War Resisters' International, Office Report 1994–1998*, 1998. U izveštaju se Centar za nenasilno rešavanje sukoba iz Niša navodi pod engleskim nazivom *Centre for Nonviolence and Human Rights in Niš, Serbia*, uz podatak da organizacija najpre počinje da razgovara o uspostavljanju interkulturnog dijaloga na Kosovu, a zatim i posećuje Kosovo. Dostupno na: https://wri-irg.org/en/news/1998/offrep98.htm?utm_source=chatgpt.com#Heading4

¹⁷ Navodi u ovom delu zasnivaju se na neposrednom iskustvu autorka kao članice Centra za nenasilno rešavanje sukoba, Niš, i saznanjima drugih članova i članica iste organizacije.

homoseksualnosti i politički kontekst 1990-ih godina, u kojem su organizacije i pojedinci angažovani na demokratizaciji društva često bili izloženi pritiscima i različitim oblicima delegitimizacije. Ovu pretpostavku, međutim, nije moguće potvrditi, a iskustva se zbog toga ne navode kao dokumentovana praksa policije, već kao deo lokalnog aktivističkog pamćenja i istorijskog konteksta u kojem su se oblikovali strah od evidentiranja i nepoverenje prema institucijama bezbednosti.

Na mogućnost postojanja spiskova ukazuju i kasniji javno dokumentovani navodi, koji istovremeno pokazuju da zabrinutost zbog mogućeg policijskog evidentiranja homoseksualnih osoba nije bila ograničena samo na lokalni aktivistički kontekst Niša. U izveštaju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji¹⁸ navodi se da je, nakon incidenta sa neonacističkim grupama u Novom Sadu, neimenovani izvor iz novosadske policije za Građanski list potvrdio da, paralelno sa spiskovima skinheda, narkomana, razbojnika i prostitutki, postoje i spiskovi homoseksualaca, koji, iako pravno irelevantni, *umnogome olakšavaju posao policije*. Informaciju je potom preneo i Blic.¹⁹ Dodatni navod o postojanju takvih evidencija izneo je 2005. godine Atila Kovač, bivši urednik gej časopisa *Dečko*, u razgovoru za Radio Slobodna Evropa. Kovač je izjavio da je dve do tri godine ranije razgovarao sa inspektorom novosadske policije koji mu je potvrdio postojanje spiskova homoseksualnih osoba i objasnio da je njihova navodna svrha bila omogućavanje kontakta sa tim osobama u slučaju ubistva ili drugog zločina nad homoseksualnom osobom. Prema Kovačevom iskazu, isti inspektor ukazao je i na mogućnost zloupotrebe takvih evidencija. Kovač je pritom naglasio da ne raspolaže saznanjima o tome da li su spiskovi zaista bili zloupotrebljavani.²⁰

Nalazi istraživanja *LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji* dodatno ukazuju na dugoročnije posledice ovog incidenta po odnos lokalne LGBT zajednice prema policiji. Prema istraživanju, odnos LGBT osoba u Nišu prema policiji bio je izrazito negativan i nepovoljniji nego u Beogradu i Novom Sadu, a među aktivistima i neaktivistima bili su prisutni nepoverenje prema policiji i uverenje da ona vodi evidencije osoba drugačije seksualne orijentacije. Autorke istraživanja povezuju takve stavove upravo sa specifičnim događajima iz lokalnog konteksta i navode da su posledice incidenta prevazišle neposredno iskustvo njegovih učesnika i učesnica, utičući i na spremnost LGBT osoba da se obraćaju policiji i prijavljuju incidente. Slične zabrinutosti zabeležene su i u Novom Sadu, gde su aktivisti pominjali ranija saznanja o policijskom prikupljanju podataka i pravljenju lista gejeva i lezbejki.²¹

Nasuprot ranijim iskustvima koja su doprinela nepoverenju prema policiji i drugim institucijama, tokom naredne decenije dolazi do postepenog razvoja novih oblika saradnje između LGBT aktivista i aktivistkinja i lokalnih institucija u Nišu. Ta promena je, međutim, bila postepena i neujednačena. U 2012. godini se nijedna od više od dvadeset pozvanih gradskih i drugih javnih institucija u Nišu nije odazvala inicijativi da povodom 27. juna istakne zastavu duginih boja u znak podrške LGBT zajednici. Već naredne godine, međutim, predstavnik Policijske uprave Niš učestvovao je na konferenciji za štampu povodom Dana ponosa LGBT osoba i javno pozvao LGBT osobe da prijavljuju slučajeve nasilja.²²

¹⁸ Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, *Sigurnost građana u nedovršenoj državi Srbija* 2005, str.29

¹⁹ Blic, 20. novembar 2005.

²⁰ Internet portal Radija Slobodna Evropa, *Neće to proći u Srbiji*, 23. novembar/studeni, 2005.

Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/864751.html>

²¹ *LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji*, Misija OEBS u Srbiji i Centar za istraživanje javnih politika, 2011. godine, str.31 i 32.

²² Hristina Piskulidis, *Kude je taj LGBT Niš?*, Optimist, dostupno na: <https://www.optimist.rs/kude-je-taj-lgbt-nis/>

Jedan od najvidljivijih pomaka u procesu saradnje predstavljalo je organizovanje Niške nedelje ponosa²³, i to od 27. juna do 2. jula 2017. godine. Niška nedelja ponosa je bio prvi višednevni organizovani izlazak LGBT osoba i njihovih saveznika i saveznica u javni prostor u Nišu, u okviru koga je promovisana kultura dijaloga i tolerancije. U okviru ove manifestacije je organizovano čitanje ispovesti LGBT osoba, i to u Gradskoj kući (Skupština Grada Niša), postavljena je dokumentaristička izložba *Sva ljudska bića rađaju se jednaka u dostojanstvu i pravima*²⁴ u prostorijama Oficirskog doma, a na centralnom gradskom trgu su nakon šetnje u nebo pušteni baloni duginih boja, uz prisutvo lokalnih gradskih funkcionera i funkcionerki.²⁵ To je bio prvi put da su se ovakve aktivnosti održavale u prostorijama institucija Grada Niša, uz otvorenu podršku i saradnju gradske vlasti, odnosno *Lokalnom mrežom za prevenciju diskriminacije i podršku LGBT osobama* u Nišu²⁶. Niška nedelja ponosa je prva manifestacija ove vrste koja je u Srbiji održana van Beograda.²⁷

Prema povratnim informacijama dobijenim u razgovorima sa pripadnicima i pripadnicama LGBT zajednice nakon manifestacije Niške nedelje ponosa se uvidelo da podrška gradskih institucija ohrabruje LGBT osobe da javno govore o problemima sa kojima se susreću, a obezbeđivanje svih skupova od strane pripadnika MUP-a utiče i na građenje poverenja u institucije. Ocenili su da izveštavanje medija o ovoj podršci utiče na jačanje svesti građana o pravima LGBT osoba, uprkos određenom broju negativnog izveštavanja, kao i govora mržnje na društvenim mrežama. Na događajima u okviru manifestacije je bilo i manjih pokušaja zastrašivanja i pretnje nasiljem, a prisustvo i zaštita policije je upućivalo poruku da nasilje nije dozvoljeno.

Jedan od rezultata kasnijeg razvoja saradnje bilo je potpisivanje Memoranduma o saradnji između Policijske uprave Niš i predstavnika projekta *LGBT Kolektiv* u okviru organizacije Ženski prostor 2018. godine, čime je uspostavljen formalni okvir za unapređenje bezbednosti LGBT osoba i saradnju sa lokalnom zajednicom.²⁸

Projekat *Bezbedne zajednice za sve-humane zajednice* je realizovan u drugoj polovini 2017. godine uz podršku Misije OEBS u Srbiji, i posvećen je promovisanju koncepta ljudske bezbednosti po kome je svaka individua u društvu zaštićena od diskriminacije i nasilja, a posebna pažnja u istraživanju je data ličnom osećaju bezbednosti, kao jednom od najbitnijih elemenata u kvalitetu života pojedinaca i pojedinke. Pitanja šta lična sigurnost znači nekoj marginalizovanoj grupi i problemi sa kojima se susreću na svakodnevnom nivou su primarna tema ovog istraživanja, a nalazi su korišćeni kao osnova

²³ *Nedelje ponosa* predstavljaju manifestacije širom planete koje se organizuju povodom obeležavanja Međunarodnog dana ponosa LGBT osoba, u znak sećanja na početak pobune u Stonewall Inn-u 1969. godine, dok se Pride manifestacije širom sveta održavaju tokom različitih datuma, najčešće tokom juna, ali i u drugim mesecima, u zavisnosti od lokalnog konteksta. (O Niškoj nedelji ponosa više na: <http://www.zenskiprostor.org/vesti/311-uspesno-okoncana-prva-niska-nedelja-ponosa> i <https://www.juznevesti.com/drustvo/prva-niska-nedelja-ponosa/>)

²⁴ Radovi u okviru izložbe *Sva ljudska bića rađaju se jednaka u dostojanstvu i pravima*, nastali kao aktivnost Sarajevskog otvorenog centra, nastoje da kroz dokumentaristički pristup i prateći aktuelno iskustvo zemalja bivše Jugoslavije, pokažu različite nivoe problematike ostvarivanja elementarnih ljudskih prava osoba koje su drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne. (Više na <http://soc.ba/najava-izlozbe-sva-ljudska-bica-radaju-se-jednaka-i-slobodna-u-dostojanstvu-i-pravima/>)

²⁵ Niška nedelja ponosa je realizovana u okviru projekta *LGBT Kolektiv*, uz podršku Ambasade Kraljevine Holandije u Beogradu, i implementirana je tokom 2016. i 2017. godine. Projekat je imao za cilj smanjivanje diskriminacije i homofobije u lokalnoj zajednici.

²⁶ Neformalna mreža je osnovana u okviru projekta Organizacije za lezbejska ljudska prava Labris, *Umreženi za poboljšanje položaja LGBT osoba u Srbiji*, koji se sprovodio tokom 2016. i 2017. u cilju stimulisanja političkog dijaloga i primene međunarodnih i evropskih standarda u oblasti LGBT prava.

²⁷ Druga Parada ponosa van Beograda je održana u Novom Sadu, 2019. godine.

²⁸ Zajednički memorandum o saradnji na prevenciji diskriminacije i zaštiti LGBT osoba je potpisan u okviru Lokalnom mrežom za prevenciju diskriminacije i podršku LGBT osobama u Nišu, odnosno između predstavnika i predstavnica Grada Niša, Zaštitnika građana, Osnovnog i Višeg javnog tužilaštva, Centra za socijalni rad, Policijske uprave, Doma zdravlja, Instituta za javno zdravlje, Nacionalne službe za zapošljavanje i predstavnika projekta *LGBT Kolektiv* u okviru organizacije Ženski prostor. U okviru ove saradnje imenovana je i policijska službenica za vezu sa LGBT zajednicom, što je predstavljalo jedan od prvih institucionalnih mehanizama direktne komunikacije između policije i lokalne LGBT zajednice u Nišu.

za dalji razvoj projekta usmerenog na unapređenje saradnje između lokalnih institucija i LGBT zajednice.²⁹

Iako je odnos između lokalne LGBT zajednice i institucija u Nišu tokom prethodnih godina prolazio kroz različite faze, od otvorenog nepoverenja do postepenog uspostavljanja saradnje, iskustva iz ovog perioda predstavljaju važan istorijski kontekst za razumevanje percepcija bezbednosti učesnika i učesnica istraživanja. Upravo iz tog razloga istraživanje polazi od pretpostavke da se percepcije bezbednosti ne oblikuju samo postojećim institucionalnim mehanizmima, već i prethodnim iskustvima lokalne zajednice sa institucijama bezbednosti.

Predmet i ciljevi istraživanja

Prethodno prikazana iskustva iz Niša ukazuju da lokalni kontekst bezbednosti nije statičan, već se oblikuje kroz istoriju odnosa LGBT zajednice, institucija i drugih društvenih aktera. Polazeći od toga, istraživanje razmatra kako se iskustva bezbednosti i nebezbednosti oblikuju u različitim lokalnim sredinama južne Srbije i koje mesto u tim iskustvima imaju dostupnost institucionalne zaštite, zajednice i mreža podrške.

Cilj istraživanja je da ispita kako LGBT osobe koje žive u Nišu, Leskovcu i Vranju doživljavaju sopstvenu bezbednost i koje okolnosti prepoznaju kao izvore sigurnosti, odnosno nebezbednosti u svakodnevnom životu. Posebna pažnja posvećena je iskustvima diskriminacije i nasilja, percepciji bezbednosnih pretnji i načinima na koje lokalni društveni kontekst utiče na osećaj sigurnosti i slobode od straha.

Istraživanje razmatra i značaj postojanja i dostupnosti LGBT zajednice i drugih mreža podrške u različitim lokalnim sredinama. U tom smislu, ispituje se na koji način povezanost sa drugim LGBT osobama, mogućnost okupljanja i dostupnost podrške oblikuju iskustva bezbednosti, pripadanja i svakodnevnog života ispitanika i ispitanica, kao i kakvu ulogu u tim iskustvima imaju društveni i ekonomski uslovi.

Istraživanje polazi od pretpostavke da iskustva bezbednosti i nebezbednosti nisu određena isključivo seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, već se oblikuju i u odnosu na druge okolnosti i društvene položaje, uključujući mesto stanovanja, starosnu dob, rod, socioekonomski položaj, pripadnost zajednici i dostupnost društvene i institucionalne podrške.

LGBT osobe u Srbiji nisu u ravnopravnom položaju u odnosu na heteroseksualne i cisrodne osobe, budući da im pojedina prava dostupna većinskoj populaciji nisu priznata, dok ih postojeći pravni okvir eksplicitno prepoznaje pre svega u domenu zaštite od diskriminacije i nasilja. Istovremeno, iako je pravni okvir koji uređuje položaj LGBT osoba jedinstven na teritoriji Srbije, otvara se pitanje da li jedinstveni nacionalni pravni okvir podrazumeva i jednake uslove za ostvarivanje postojećih prava, odnosno mogućnost pristupa zaštiti i bezbedan svakodnevni život i lični razvoj u različitim lokalnim sredinama. Istraživanje zbog toga razmatra ulogu lokalnog društvenog i institucionalnog konteksta, dostupnosti zajednice i mreža podrške, mogućnosti otvorenog izražavanja identiteta i drugih

²⁹ Glavni cilj projekta je doprinos pitanju bezbednosti LGBT osoba u Srbiji, sa fokusom na one koji žive u južnoj Srbiji, i definisanje izazova sa kojima se susreću različite manjinske grupe, kroz ukazivanje na preplitanje različitih faktora u bezbednosnim problemima.

karakteristika mesta stanovanja u oblikovanju iskustava bezbednosti LGBT osoba u Nišu, Leskovcu i Vranju.

Posebna pažnja posvećena je prostornoj i teritorijalnoj dimenziji bezbednosti, odnosno načinu na koji život van glavnog grada i razlike između lokalnih sredina mogu oblikovati svakodnevna iskustva LGBT osoba. Istraživanje razmatra na koji način ispitanici i ispitanice opisuju značaj mesta stanovanja, lokalne zajednice, dostupnosti podrške i mogućnosti otvorenog izražavanja identiteta za sopstveni osećaj bezbednosti. U tom kontekstu, iskustva učesnika i učesnica istraživanja sagledavaju se i u odnosu na način na koji pojedini ispitanici i ispitanice doživljavaju Beograd kao mesto u kojem su koncentrisani različiti resursi, uključujući veću i vidljiviju LGBT zajednicu, organizacije, mesta okupljanja, događaje, informacije, podršku i veću mogućnost anonimnosti. Istraživanje polazi od pretpostavke da manji gradovi ne predstavljaju samo *manji Beograd*, već specifične društvene prostore, zbog čega razmatra na koji način ispitanici i ispitanice opisuju međusobno preplitanje društvenih mreža, posledice otvorenog izražavanja seksualne orijentacije u porodičnom, profesionalnom i lokalnom okruženju, kao i dostupnost LGBT zajednice i drugih oblika podrške.

Razmatranje teritorijalnih razlika ne polazi od pretpostavke da su manji gradovi nužno homofobniji ili opasniji. Manje lokalne sredine mogu podrazumevati niži stepen anonimnosti i slabije razvijenu LGBT infrastrukturu, ali istovremeno mogu omogućavati postojanje snažnih neformalnih mreža podrške. Istraživanje se zbog toga bavi svakodnevnom životom LGBT osoba u Nišu, Leskovcu i Vranju, kao i načinima povezivanja, pripadanja i stvaranja sigurnosti u različitim lokalnim kontekstima.

Pažnja je posvećena i načinima na koje LGBT osobe zamišljaju sopstvenu budućnost i mesto budućeg života. Time se otvara pitanje odnosa između bezbednosti, lokalne pripadnosti, životnih perspektiva i odlaska iz sredine u kojoj osoba živi, kao i načina na koji se veći gradovi i inostranstvo pojavljuju kao mogućnost sigurnijeg i slobodnijeg života. Odlazak se u tom kontekstu razmatra i kao moguća bezbednosna strategija, naročito u situacijama u kojima ispitanici i ispitanice ne prepoznaju druge načine za smanjenje osećaja ugroženosti ili ne vide perspektivu za nastavak života u sredinama u kojima žive.

Pored analitičkih ciljeva, istraživanje ima praktičnu i zagovaračku dimenziju. Nalazi treba da doprinesu boljem razumevanju iskustava LGBT osoba u lokalnim zajednicama i otvore prostor za razmatranje politika, mera i oblika društvene i institucionalne podrške koji mogu odgovoriti na prepoznate bezbednosne rizike i potrebe.

Metodologija istraživanja i struktura ispitanika i ispitanica

Istraživanje percepcija bezbednosti LGBT osoba u južnoj Srbiji sprovedeno je primenom kvalitativnih metoda, kroz fokus grupe i individualne dubinske intervju. U istraživanju je učestvovalo ukupno 26 lezbejki, gej i biseksualnih osoba iz Niša, Leskovca i Vranja. Fokus grupe organizovane su u sva tri grada: u Nišu je učestvovalo osam osoba, tri muškarca i pet žena; u Leskovcu četiri žene; a u Vranju šest osoba, dve žene i četiri muškarca. Individualni dubinski intervjui obavljeni su sa dve osobe u Leskovcu, jednim muškarcem i jednom ženom, i šest muškaraca u Nišu. Starost ispitanika i ispitanica kretala se od 19 do 42 godine, pri čemu je većina imala između 20 i 30 godina. Uzorak je, prema tome, pretežno obuhvatio mlađe punoletne LGBT osobe. Prema seksualnom identitetu, u istraživanju je učestvovalo jedanaest gej muškaraca, od kojih devet iz Niša i po jedan iz Leskovca i Vranja; deset

lezbejki, četiri iz Niša, pet iz Leskovca i jedna iz Vranja; i pet biseksualnih osoba, dve iz Niša i tri iz Vranja.

Pored individualnih percepcija bezbednosti, istraživanje je bilo usmereno i na postojanje, dostupnost i značaj LGBT zajednice u svakom od tri grada. Namera je bila da se obuhvate kako osobe povezane sa drugim LGBT osobama i lokalnim mrežama, tako i one koje imaju malo ili nimalo kontakata sa drugim pripadnicima i pripadnicama LGBT zajednice, kako bi se razmotrile moguće razlike u iskustvima bezbednosti, pripadanja i podrške. Zbog toga je prvobitnim planom bilo predviđeno organizovanje dve fokus grupe u Nišu: jedne sa osobama koje su međusobno povezane i druge sa osobama koje se ne poznaju, uz pretpostavku da su lokalne LGBT mreže u Leskovcu i Vranju manje razvijene nego u Nišu. Međutim, tokom terenskog rada pokazalo se da takva pretpostavka ne odgovara u potpunosti lokalnoj dinamici. U Vranju je istraživački tim stupio u kontakt sa međusobno povezanom grupom LGBT osoba, dok se u Leskovcu pokazalo da takva mreža nije jednako razvijena. U Nišu su se za učešće u fokus grupi prijavile uglavnom osobe koje su već bile međusobno povezane, zbog čega je prvobitni plan prilagođen, a fokus grupe dopunjene individualnim intervjuima. Bez obzira na to što je istraživački tim uglavnom bio sastavljen od žena koje se i same identifikuju kao deo LGBT zajednice, susrele smo se sa izazovom kako doći do LGBT osoba van Niša, gde dobro poznajemo lokalnu zajednicu, kao i do osoba koje ranije nisu imale kontakte sa Ženskim prostorom.

Jedan od izazova u formiranju uzorka u Leskovcu i Vranju bio je i taj što je deo LGBT osoba koje su ranije živele u ovim gradovima već napustio lokalnu sredinu. Tokom rada sa zajednicom i regrutovanja učesnika i učesnica dolazile smo do informacija o osobama koje su se preselile u veće gradove ili inostranstvo, što je dodatno sužavalo broj potencijalnih učesnika i učesnica istraživanja. Ova okolnost je posebno značajna imajući u vidu da se istraživanje bavi i načinima na koje LGBT osobe zamišljaju sopstvenu budućnost i mesto budućeg života, kao i odlaskom iz lokalne sredine kao mogućom strategijom za ostvarivanje sigurnijeg i slobodnijeg života.

Uz mali uzorak, metodološki nedostatak istraživanju predstavlja i njegova neuravnoteženost po starosti. U samom polazištu za istraživanje nije bilo namere da se obraćamo samo LGBT mladima sa teritorije južne Srbije, iako je to posebno i višestruko ranjiva grupa, jer smatramo je važno obuhvatiti i iskustva osoba koje ne pripadaju ovoj starosnoj kategoriji. Međutim, većinu učesnika i učesnica činile su osobe između 20 i 30 godina. Starosna struktura uzorka zato ne omogućava donošenje zaključaka o iskustvima starijih LGBT osoba, ali otvara pitanje njihove vidljivosti i dostupnosti unutar lokalnih LGBT mreža do kojih smo u vreme sprovođenja istraživanja mogle da dođemo. Posebno su izvan dometa istraživanja ostala iskustva veoma mladih osoba i osoba starijih od 45 godina, zbog čega na osnovu ovog istraživanja nije moguće pouzdano govoriti o njihovoj povezanosti sa drugim LGBT osobama, iskustvima izolovanosti i specifičnim bezbednosnim rizicima.

Dodatno ograničenje predstavlja nejednaka zastupljenost učesnika i učesnica iz tri grada, kao i različita struktura uzorka prema seksualnom identitetu i rodu u svakoj sredini. Iako poređenje Niša, Leskovca i Vranja nije predstavljalo primarni cilj istraživanja, ovakva struktura uzorka ne omogućava njihovo neposredno poređenje kao međusobno uporedivih lokalnih celina. Nalazi se zato tumače kao kvalitativni uvidi u različite načine na koje lokalni društveni kontekst utiče na bezbednost, osećaj pripadanja i dostupnost podrške LGBT osobama u južnoj Srbiji, a ne kao osnova za generalizovanje iskustava LGBT populacije u svakom od ova tri grada.

Važno ograničenje istraživanja predstavlja i odsustvo trans osoba iz uzorka. U istraživanju su učestvovalе isključivo osobe čiji je rodni identitet u skladu sa polom pripisanim pri rođenju, zbog čega nalazi ne omogućavaju zaključivanje o specifičnim bezbednosnim rizicima, iskustvima diskriminacije

i potrebama trans osoba. Ovaj nedostatak je delom povezan i sa načinom na koji smo dolazile do učesnika i učesnica istraživanja. Većina njih bila je na neki način povezana sa Niškom nedeljom ponosa ili smo do njih došle preko preporuka osoba iz mreža sa kojima smo već bile u kontaktu. U tim mrežama trans osobe nisu bile vidljive, niti smo tokom najvećeg dela istraživanja uspele da dođemo do potencijalnih trans učesnika i učesnica. Tek pri kraju istraživanja uspostavljen je kontakt sa jednom trans osobom, koja se spremala za preseljenje u Beograd i koja nije želela da učestvuje u intervjuu.

Odsustvo trans osoba iz uzorka zato ne treba tumačiti kao dokaz njihovog odsustva iz lokalnih sredina, niti se na osnovu ovog istraživanja mogu donositi zaključci o razlozima njihove slabe vidljivosti u mrežama do kojih smo imale pristup. Ono, međutim, predstavlja značajno ograničenje istraživanja i istovremeno otvara pitanje dostupnosti postojećih LGBT zajednica, aktivističkih mreža i istraživačkih inicijativa trans osobama u južnoj Srbiji.

Uprkos odsustvu trans osoba iz uzorka, u tekstu se koristi akronim LGBT kada se govori o širem društvenom, institucionalnom i aktivističkom kontekstu, dok se pri predstavljanju empirijskih nalaza vodi računa o tome da uzorak čine isključivo lezbejske, gej i biseksualne cisrodne osobe. Zbog toga nalazi istraživanja ne omogućavaju zaključivanje o specifičnim iskustvima i bezbednosnim rizicima trans osoba, što ukazuje i na potrebu za istraživanjima koja bi se posebno bavila njihovim iskustvima u lokalnim sredinama južne Srbije.

Percepcija lokalnog okruženja

Društveni i socioekonomski uslovi života

Socioekonomski položaj učesnika i učesnica istraživanja pokazuje visok stepen finansijske nesamostalnosti, koja neposredno utiče na mogućnost samostalnog života i donošenja životnih odluka. Od ukupno 26 učesnika i učesnica, svega šest je bilo zaposleno, dve osobe su studirale, dok je većina bila nezaposlena. U Leskovcu i Vranju su svi učesnici i učesnice rođeni i žive u tim gradovima, dok su se u Niš uglavnom doselile osobe koje su zbog studija ili posla napustile svoja mesta porekla. Oni koji žive u rodnim gradovima stanuju sa roditeljima, bez obzira na godine života. Zbog nezaposlenosti i niskih prihoda većina je finansijski zavisna od porodice, što dodatno ograničava mogućnost osamostaljivanja i napuštanja roditeljskog doma.

*Ne radim nigde, studiram, živim sa tatom, mamom i batom u jednoj idiličnoj porodici. Šalim se. Imam 22 godine, i to je to.*³⁰

*Imam 42 godine, živim sa ocem, trenutno sam bez posla.*³¹

Svi su ekonomsku situaciju u svojim gradovima opisivali na sličan način: *dosta loša, puno strašno, očajno, haotično*. Može se reći da ocenu ekonomske situacije LGBT osobe dele sa većinom svojih sugrađana i sugrađanki. Ocena u Vranju i Leskovcu je da su plate dosta manje nego u drugim

³⁰ Učesnik fokus grupe u Nišu

³¹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

gradovima, naročito u poređenju sa Beogradom, dok su cene iste, te da ne mogu da se žale jedino na cene po kafićima i kafanama, jer su tamo cene manje u odnosu na druge gradove u Srbiji. Takođe, veruju da u njihovim gradovima može da se preživi sa manje novca, zbog čega se i ne odlučuju da odu u neki veći grad.

Zapošljavanje je prepoznato kao jedno od ključnih pitanja egzistencijalne sigurnosti. Percepcija ispitanika i ispitanica je da visoko obrazovanje ne znači nužno i zapošljavanje u struci i suočeni su sa primerima ljudi koji su visokoobrazovani a rade posao za koji je potrebna osnovna ili srednja škola.

*Recimo, ja sam završio fakultet i ne radim, nemam stalni posao. Jedino što sam radio je što sam bio na stručnoj praksi, posle toga ništa. Stanje je takvo da moram da imam vezu ili da čekam da neko ode u penziju. Stvarno je strašno u tom smislu da diploma ništa ne znači ovde.*³²

Po pitanju neophodnosti veze za dobijanje posla, takvo mišljenje dele svi, bez obzira na grad u kome žive:

*Ukoliko stranački niste opredeljeni vi nemate iste, jednake mogućnosti.*³³

Procena ispitanih je da postoji razlika u mogućnosti ostvarivanja individualnih sloboda i ljudskih prava u Leskovcu, Vranju i Nišu, u odnosu na Novi Sad i Beograd, a razlog nalaze u oceni da je standard i opšti nivo kulture u tim gradovima veći. Ispitanici/e u Leskovcu i Vranju smatraju da je situacija bolja i u Nšu, dok oni iz Niša takođe smatraju da su Novi Sad i Beograd daleko ispred Niša po pitanju standarda i kulture.

*U odnosu na Niš, u Vranju je kultura i kvalitet života dosta lošiji, plate su niske i sve što je primarno za život čoveka je teško, i mislim da je teško bilo šta promeniti, na bilo koji način. Kad su ljudi nezadovoljni teško im je plasirati bilo koju priču.*³⁴

Pored ekonomskih teškoća, učesnici i učesnice ukazivali su i na uticaj patrijarhalnih rodni normi na rad i zapošljavanje, a slučajevi seksizma i seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja u najvećoj meri ostaju tolerisani i neprijavljeni:

*Ima mnogo procenjivanja od strane poslodavaca. Ako izgledaš dobro on te zove da se vidite negde van posla, ako imaš neki posao onda se toliko radi da nemaš uopšte vremena za sebe ili bilo šta drugo. Male su plate, baš je dno, da kažem.*³⁵

Od diskriminacije na osnovu fizičkog izgleda su ugroženi i žene i muškarci, kroz heteronormativne standarde kako žene i muškarci treba da izgledaju. Oni koji se ne uklapaju, tj. za koje se proceni da su nedovoljno *ženstvenim* ili *muževni*, susreću se sa brojnim teškoćama:

*U kafiću u kome sam dugo sam dobila otkaz jer je mušterija rekla - ovo da me služi! Ja sam istog dana dobila otkaz.*³⁶

Nalazi istraživanja pokazuju da socioekonomska nesigurnost ne predstavlja samo životnu okolnost, već i važnu dimenziju ljudske bezbednosti LGBT osoba. Nezaposlenost, finansijska zavisnost od roditelja i strah od gubitka posla neposredno utiču na mogućnost samostalnog života, otvorenog izražavanja identiteta i donošenja odluka o budućnosti. Na taj način socioekonomski položaj predstavlja važan okvir

³² Učesnik fokus grupe u Vranju

³³ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

³⁴ Učesnik fokus grupe u Vranju

³⁵ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

³⁶ Učesnica intervjua u Leskovcu

u kojem se oblikuju i druga iskustva bezbednosti LGBT osoba, uključujući odnos prema lokalnoj sredini, mogućnost otvorenog izražavanja identiteta i planiranje budućnosti.

Kako se u okruženju gleda na LGBT osobe

Rezultati ranijih istraživanja pokazuju visok stepen socijalne distance prema LGBT osobama u Srbiji. Iako se u pojedinim aspektima beleži postepeno smanjenje negativnih stavova, diskriminacija i dalje predstavlja jednu od najizraženijih društvenih nejednakosti.³⁷ Naši sagovornici i sagovornice smatraju da u sredinama u kojima žive preovladava mržnja prema LGBT osobama, ali da ljudi i ne znaju zašto tako misle:

*To je sve nepoznavanje, jer ne znaju o čemu se tu radi. Znaju samo da to treba da se ubije.*³⁸

*Kažu to nije prirodno. A kada ja pitam što to nije prirodno, oni kažu da to jedino ljudi rade. A onda ja kažem da to radi još 400 vrsta, što ne bismo onda i mi.*³⁹

*Šta god se pokrene kao priča o LGBT, stalno slušam, kao- ja baš nemam ništa protiv LGBT populacije, ali što baš moraju da usvajaju decu.*⁴⁰

Ocenjuju da je stepen homofobije jako visok, ali da je ima više kod starijih osoba koji su naklonjeniji davanju negativnih komentara, te da su mlađe osobe tolerantnije i više prihvataju LGBT osobe. Međutim, kroz dalji razgovor je uočeno da je većina slučajeva diskriminacije sa kojom su se lično susreli došla od njihovih vršnjaka i ljudi koji su im bliži po godinama.

*Imam drugove koji, eto, mrze gej populaciju ili one koji su biseksulani. Kažu to treba zapaliti. Eto, oni ne razumeju.*⁴¹

Što se tiče menjanja svesti i smanjivanja mržnje prema LGBT osobama, smatraju da se situacija menja na bolje ali da je spora, kao i da je ta mržnja još uvek jako izražena:

*Ovde se koristi taj pogrdan naziv peder, pedrečina, pa čak i kad neko nije, ali ako taj neko samo ima stila onda je gej, ako čudno hoda, onda je gej, ako se druži samo sa devojkama, onda je gej, ako nije oženjen ili nema devojkicu, odmah sumnjaju da je gej, ako koristi kreme, pomade...*⁴²

*Generalno, mislim da je stopa homofobije iz generacije u generaciju sve manja, ali taj tempo je mnogo spor i ovim tempom homofobija će biti iskorenjena za jedno dve hiljade godina.*⁴³

³⁷ *Predrasude na videlo – homofobija u Srbiji, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji*, Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), izdavač Gej Strejt Alijansa, Beograd, 2008. godine. Prema ovom izveštaju, 70% ispitanih građana Srbije smatra da je homoseksualnost bolest. U redovnim godišnjim izveštajima Poverenika za ravnopravnost, svake godine se ocenjuje da je diskriminacija i socijalna distanca najizraženija prema LGBT osobama, kao i prema Romima. Rezultati istraživanja institucije Poverenika za ravnopravnost iz 2016. godine, pokazuju da četvrtina (27%) ispitanika ne želi da im LGBT osobe budu kolege, trećina (34%) ne želi da se s njima druži, polovina (47%) ne želi da LGBT osobe budu u vaspitači njihove dece, dok bi 63% ispitanika imalo nešto protiv da oni sami ili njihova deca budu u braku sa LGBT osobom. Ipak, u odnosu na predhodno ispitivanje stavova iz 2013. godine, uočeno je da dolazi do smanjenja socijalne distance, najviše u odnosu na prihvatanje braka i bliskog druženja sa LGBT osobama, te je u odnosu na 2013. godinu neprihvatanje braka smanjeno za 19%, a neprihvatanje LGBT osoba za prijatelja za 12%.

³⁸ Učesnica fokus grupe u Vranju

³⁹ Učesnica fokus grupe u Vranju

⁴⁰ Učesnik intervjua u Leskovcu

⁴¹ Učesnica fokus grupe u Vranju

⁴² Učesnik fokus grupe u Nišu

⁴³ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

U razgovoru smo doticale i ulogu medija u formiranju percepcije društva prema LGBT osobama, i značaju koji mediji imaju za održavanje vladajućih stereotipa i predrasuda. Posebno je zajednica u Nišu prepoznala da je način na koji su određeni mediji izveštavali o Niškoj nedelji ponosa doprineo tenziji u gradu, i da je među običnim građanima/kama preovladavalo mišljenje da Nedelja ponosa ne bi trebalo da se održava:

*Potrebno je bilo da samo malo žacneš i da se se svi podignu, kao mi smo siromašni a oni daju pare na to...*⁴⁴

Ipak, smatraju da je, uprkos velikom broju negativnih komentara bilo i onih pozitivnih, i da je dobro što su akciju puštanja balona mediji proglasili Prajdom. Ocenjuju da se situacija smirila i da više nema tenzije:

*I o Beogradskom prajdu se puno pisalo, oni toliko pišu da će se na kraju to normalizovati.*⁴⁵

Zajednica u Vranju izdvaja uticaj lokalne radio stanice *Iskon*, koja radi u okviru Srpske pravoslavne crkve, kao važnu u odžavanju negativnih stavova građana/ki Vranja prema LGBT osobama. Takođe, svi ocenjuju da i poznate ličnosti u Srbiji vrše uticaj na predrasude jer promovišu konzervativne stavove. Jedna učesnica je rekla i da je primetila da RTV Vranje koristi rodno senzitivni jezik i da je oduševljena tom činjenicom.

Na pitanje da li misle da je učinjen bilo kakav pomak za poštovanje ljudskih prava u odnosu na par godina unazad, na fokus grupama u Vranju i Nišu je prepoznata činjenica da se premijerka Republike Srbije izjašnjava kao gej osoba. Ipak, izjavljuju da se u njihovoj okolini seksualna orijentacija premijerke ne podržava, i ta takav stav nema veze sa političkom partijom osobe koja govori i aktuelnoj premijerki. Vidljivost LGBT osobe na visokoj političkoj funkciji nije automatski dovela do većeg prihvatanja LGBT populacije:

*Kažu, kako neko ko nema porodicu može da vodi državu, to nije normalno.*⁴⁶

*Nikoga nije briga da li je stručna i kako vodi državu, nego se svi zanimaju za njenu seksualnost, što u stvari mislim da nema nikakve veze.*⁴⁷

Uočeno je da je LGBT aktivizam doprineo i da LGBT osobe počnu da razmišljaju o sopstvenoj bezbednosti. Posebno je za to bilo važno organizovanje Niške nedelje ponosa, gde su pojedinci i pojedinke morale da brinu da li će biti bezbedni ili ne:

*Ja imam osećaj da u Nišu do Niške nedelje ponosa ljudi uopšte nisu bili svesni da to u Nišu postoji. Obradivao sam komentare koje smo dobili na internetu, ljudi su uglavnom šokirani da to ima u Nišu i mislili su da to ima samo u Beogradu, da su svi LGBT ljudi u Beogradu. Sada kada su kao postali svesni da toga ima u ovde, počeli su da usmeravaju agresiju prema nama, imamo nove grafit protiv LGBT ljudi.*⁴⁸

Pretnje LGBT osobama u Nišu se u najvećoj meri upućuju preko interenta i pisanja grafita, kao i uzvikivanjem pretnji na utakmicama. Na Niškoj nedelji ponosa 2017. godine je na mestima gde su se događale aktivnosti bilo i akcija neofašističkih grupa.⁴⁹ LGBT zajednica u Nišu je potpuno upoznata

⁴⁴ Učesnica fokus grupe u Nišu

⁴⁵ Učesnica fokus grupe u Nišu

⁴⁶ Učesnica fokus grupe u Vranju

⁴⁷ Učesnik fokus grupe u Vranju

⁴⁸ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁴⁹ <https://www.blic.rs/vesti/srbija/protest-navijaca-i-desnicara-na-niskoj-nedelji-ponosa/lcl7mwd>

sa postojanjem ovih grupa, dok to u Leskovcu nije slučaj, dok je zajednica u Vranju prepoznala da u gradu ima određenih ekstremno desničarskih grupa:

Ima, ima skinheda⁵⁰, ali svi koje ja znam su ok, svi su dobri... svi su ok da smo svi isti.⁵¹ Pa da, oni nisu onako klasični, evo ja imam komšiju koji je skins i ima drugaricu koja je gej... On za mene ne zna, ali mislim da pretpostavlja...Nisam mu rekao jer nismo toliko bliski, a verovatno bi rekao ako je dobar.⁵² Evo i ja imam prijatelja, ja sam rekla pošto je hejtovao -evo ja volim devojke i šta sad, a on je onda rekao- pa dobro to si ti, to je drugačije (smeh)⁵³

Reagovanje na ove izjave su dalje produbile razgovor o rodnim ulogama, odnosno o razlici u prihvatanju lezbeki od gejeva:

Problem je u tome što si ti žensko i ti ako kažeš tebi neće da prebiju, ali ja da mu kažem to bi bilo da bih ja dobio batine.⁵⁴

Ženske bolje prolaze.⁵⁵

Sloboda izražavanja LGBT identiteta

Na osećaj sigurnosti svakako utiče i otvorenost ili skrivanje LGBT identiteta. Ispitanici i ispitanice se najčešće otvaraju prijateljima a u nešto slabijem procentu i porodici, i to, u najvećem broju u porodici, samo braći i sestrama, a najmanje starijim članovima porodice. Biraju kome će reći i strogo paze da informacija ne dođe do onih *do kojih ne treba da dodje*:

Majčina strana porodice zna i zna moj otac, njegovim roditeljima nisam rekao⁵⁶.

Moji ne znaju, samo moj brat zna, njemu sam ja rekla. Podržao me je skroz, nije bilo nikakvih negativnih reakcija, barem što se njega tiče. On mi je možda najveća podrška.⁵⁷

Iako, kroz dobijene odgovore, može da deluje da se LGBT ljudi sve više otvaraju svom okruženju, uočena je i izolovanost od šireg okruženja i građenje malih krugova podrške:

Ja sam se autova⁵⁸ svojoj najboljoj drugarici, a nekako se desilo da su moji prijatelji sve više gej i lezbejke, sve manje se družim sa strejt⁵⁹ ljudima. Imam par nekih baš bliskih prijatelja za koje

Klerofašističke organizacije Obraz i Srpski sabor zavetnici iz Niša su zalepili letak ispred kluba Labeerint u kome se dešavao program Niške nedelje ponosa. https://dasezna.lgbt/case/DSZ_041/govor_mr%C5%BEnje_prema_lgbt_u_ni%C5%A1u.html

⁵⁰ *Skinshead* ili skraćeno *Skins* su jedna do ekstremno desničarskim subkultura uglavnom mladih muškaraca, koje karakteriše agresivno ponašanje i ekstremno maskulin izgled, kao što je brijanje glava i nošenje teških Dr. Martens čizama. Ova subkultura je nastala u tokom 60-tih godina prošlog veka među omladinom iz radničke klase u Londonu. Na osnovu stila i političkih stavova dele se još i u nekoliko podgrupa, od onih koji zagovaraju nacionalizam, rasizam i antisemitizam, do onih koji su protiv rasizma, nacionalizma i antisemitizma. Među tim podgrupama ima i crnih i gej skinsa.

⁵¹ Učesnica fokus grupe u Vranju

⁵² Učesnik fokus grupe u Vranju

⁵³ Učesnica fokus grupe u Vranju

⁵⁴ Učesnik fokus grupe u Vranju

⁵⁵ Učesnica fokus grupe u Vranju

⁵⁶ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁵⁷ Učesnica fokus grupe u Vranju

⁵⁸ Izraz autovati, izaći iz ormara ili samo izaći (eng. Coming out from the closet, odnosno, Comming out) predstavlja metaforu za verbalno i dobrovoljno iskazivanje svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

⁵⁹ Strejt (eng. Straight) izraz iz engleskog slenga označava osobe koje su *ispravne*, odnosno nisu LGBT.

*pretpostavljam da bi možda i prihvatili, ali u principu nekako sada i ne osećam potrebu da im kažem jer imam dovoljan krug prijatelja koji su iste seksualne orijetacije kao i ja pa onda... ne nedostaje mi to za sada. Nije baš da krijem, ali eto nekako i ne pominjem strejt ljudima.*⁶⁰

*Za mene apsolutno svi znaju sa kojima sam ja u dobrovoljnom kontaktu, a sa porodicom nisam u dobrovoljnom kontaktu, to je prinudan kontakt i oni ne znaju.*⁶¹

Ima i onih koji su nakon prvog pozitivnog iskustva, nastavili da se otvaraju i ostalima u svojoj okolini:

*Ja 26 godina nikom nisam rekao, nisam imao ni potrebu niti želju da nekome kažem i mislio sam da nikada nikome neću da kažem, međutim, bilo mi je dovoljno da počnem da se dopisuje sa ljudima preko neta i onda sam stupio u vezu i bio sam pored najbolje drugarice i hteo sam da joj kažem tu lepu vest, jer sam bio srećan, i onda sam joj prosto rekao. Ona je pitala, kao- zašto mi nisi rekao ranije, mogli smo još u srednjoj školi o tome da pričamo- ali ja jednostavno nisam imao neku želju. Nakon toga sam postao mnogo otvoreniji u smislu da, recimo, nekim ljudima sam rekao odmah ili nakon mesec dana Sada sam što se toga tiče mnogo otvoreniji, ne govorim svakome, ali i ne krijem baš nešto posebno. Mislim, većina ljudi zna.*⁶²

*Načini na koje je okolina saznala za seksualnu orijentaciju naših ispitanika/ca je su da su im oni sami rekli, ili su to roditelji otkrili: Autovao sam se drugarici zato što sam se osećao glupo da se više foliram pred njom i znao sam da će to biti razlog da se autujem i drugim prijateljima koji mi znače, osećam se bez veze da im se više pretvaram.*⁶³

*Meni je majka saznala tako što voli da čeprka po mom telefonu i čitala je neke poruke, nisu bile ništa specijano i htela je da razgovara sa mnom o tome i tako, razgovarale smo, i nije bilo prijatno. To je bilo pre sedam godina i od tada traje moja borba, i ima malih pomaka na bolje, koji i nisu mali kad pogledam od čega smo pošli.*⁶⁴

Reakcije na njihovo autovanje su bile različite:

*Brat je prvo bio negativan, onda se vremenom to menjalo i sada je skroz podržavajuć, a kada je majka saznala je bilo baš užasno, ali sada se stišava nekako jer ja sam se autovala pre tri meseca. Polako se i to dovodi se u neku normalu, samo što o tome ne pričamo.*⁶⁵

*Reakcija sestre je bila da će to mene da prođe, pitala je još uvek možda nisam našla.*⁶⁶

*Moj slučaj je bio da sam ja više bio uzrujan nego oni, tako da sam ja njih podržao, nisu se iznenadili.*⁶⁷

*Za mene znaju četiri osobe, tako da se ništa nije menjalo, to su mi najbliži prijatelji.*⁶⁸

*U mom slučaju se isto ništa nije promenilo, zato što sam prihvaćena i zato što su oni moji dugogodišnji prijatelji i možda bi bilo drugačije da su neki koje sam skoro upoznala.*⁶⁹

⁶⁰ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁶¹ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁶² Učesnik fokus grupe u Vranju

⁶³ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁶⁴ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

⁶⁵ Učesnica fokus grupe u Nišu

⁶⁶ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

⁶⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁶⁸ Učesnica fokus grupe u Nišu

⁶⁹ Učesnica fokus grupe u Nišu

Meni se nikada nije desilo da izgubim ljude koje znam zato što sam gej,... možda se nekada desi da neko nešto kaže, ne pogrdno, ali neku vrstu šale, ne shvatajući da će to možda mene da povredi, ali u suštini nije me nikada niko nije odbacio.⁷⁰

Mislim da se jesam udaljila od nekih ljudi, ako je neko tako nešto o meni čuo po gradu, Leskovac nije veliki grad, priča se. Ako neko čuje za mene onda sigurno nekome i kaže i onda te ljudi izbegavaju. Jednostavno dobiješ etiketu. To je mnogo neprijatna situacija. Kao da smo psihični bolesnici ili nešto zarazno.⁷¹

Na fokus grupi u Nišu je primećeno lako prihvatanje činjenice da autovanje znači i mogućnost gubitka prijatelja, ali i visok nivo samopouzdanja, što može da se objasni time da su okupljeni na fokus grupi deo lokalne LGBT zajednice i da međusobno ostvaruju podršku.

Ja sam svima rekao i kada upoznajem nove ljude odmah im na početku kažem i gledam kakva je njihova reakcija i ako neko loše reaguje ja onda tražim drugu osobu za druženje⁷²

Neki prijatelji su loše ragovali, a neki nisu, neki su se izgubili...⁷³

I ja sam dosta prijatelja izgubila, ali sam i dosta dobila.⁷⁴

Ja nisam u fazonu da priđem i kažem da sam gej, to je bilo možda sa prvih pet ljudi, već samo pričam o tim tamo nekima kao da su to neke najsvakodnevnije stvari, i onda ljudi mogu da reaguju ili da ne reaguju. Svi uglavnom sami shvate pa neka se nose sa tim kako hoće.⁷⁵

Kada sam jednu sliku objavio na fejsu, primetio sam da su me neki izbrisali kao prijatelja, a što kažu- đubre se samo izbacuje.⁷⁶

Strah da ih bliski ljudi mogu napustiti ukoliko se otkrije njihova seksualna orijentacija je izraženija kod učenika i učesnica fokus grupa u Leskovcu i Vranju. Oni su izrazili i veći stepen internalizovane homofobije, koja predstavlja posledicu heteronormativnog i homofobičnog oruženja.

Ja se nisam nikad predstavila kao lezbejka. Kažem za sebe da sam skroz normalna osoba, strejt. Uglavnom krijem, retko ko zna, u porodici zna sestra od tetke, možda i rođena sestra sumnja, i niko više. Čak i prijatelji, već mi je muka, moram non- stop, ceo život da glumim. Stalno me pitaju kako tako lepa devojka nema momka, nema muža. Naporno je dosta. U sebi jedino mogu da kažem da sam lezbejka.⁷⁷

Odgovor o važnosti da se sakrije seksualna orijentacija leži, pre svega, u postojanju, odnosno u nepostojanju podrške, koja dolazi od bliskih ljudi iz okruženja, odnosno porodice i prijatelja. Međutim, izuzetno je važno i postojanje drugih LGBT osoba u okruženju, jer u tom slučaju osoba ne percipira sebe kao usamljen slučaj ili neko čudo. Ukoliko se podrška ipak može dobiti samo od ljudi koji nisu i sami LGBT, ona može i izostati, što se vidi u nastavku razgovora sa učesnicama iz Leskovca:

Rekla sam samo jednoj drugarici, imala sam poverenje ali više nismo bliske, nekako smo se udaljile nakon toga, i više ne pričamo o tome i krijem svoje veze. I dalje se družimo. Imam osećaj da ljudi

⁷⁰ Učesnik fokus grupe u Vranju

⁷¹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

⁷² Učesnika fokus grupe u Nišu

⁷³ Učesnica fokus grupe u Nišu

⁷⁴ Učesnica fokus grupe u Nišu

⁷⁵ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁷⁶ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁷⁷ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

koji su hetero kao da nemaju širinu da shvate neke stvar, da nismo mi tražili, da smo se tako rodili. Ja bih najviše volela da imam dečka i da šetam sa njim slobodno gradom. Volela bih da ja i moja devojka možemo da odemo negde na kafu i da se ponašamo normalno, da ne paziš na svaki pokret, svaki pogled, da paziš s kim ćeš da je upознаš, mislim tako neke stvari. To je jako zamorno za mene.⁷⁸

Ja sam rasla u Leskovcu koji je patrijahalna sredina, tako sam vaspitavana u tom duhu, ne mogu da idem protiv toga, da sada kažem ja sam lezbejka. Ljudi su okrutni na osnovu mnogo manjih stvari, a kamoli kad bi to čuli.⁷⁹

U slučaju učesnice iz Leskovca koja je počela da studira u Nišu, susrećemo drugačiji stav:

Ljudi nemaju svoj život pa se onda bave tobom. Ne treba da obraćaš pažnju na njih. Mogu da pričaju, ja jesam lezbejka neka pričaju, to je istina. Nije mi ovde niko ništa rekao (u Nišu) ali sam imala neprijatnosti na fakultetu od ljudi iz Leskovca. To su klasični fašisti koji u životu nisu ništa pročitali i šta ja sa tom osobom da pričam, oni znaju samo da kažu da je to Sodoma i Gomora. Nosiš se tim, nema tu šta.⁸⁰

Nalazi istraživanja pokazuju da se sloboda izražavanja LGBT identiteta ne ostvaruje kao trajno stanje, već kao proces stalnog pregovaranja između želje za autentičnim životom i procene bezbednosnih rizika. U tom procesu učesnici i učesnice kontinuirano odlučuju kome će otkriti svoj identitet, a pred kim će ga zadržati za sebe. Autovanje se zbog toga pokazuje kao dinamičan proces, uslovljen kvalitetom međuljudskih odnosa, nivoom poverenja i društvenim kontekstom u kojem LGBT osobe žive.

Iskustva sa diskriminacijom i nasiljem

Razgovori sa učesnicima i učesnicama pokazuju da se nasilje retko pojavljuje kao izolovan događaj. Iskustva ukazuju da se različiti oblici nasilja međusobno prepliću i često nastupaju istovremeno ili se nadovezuju jedan na drugi. Fizičko nasilje gotovo uvek prati psihičko nasilje, dok ekonomska zavisnost može dodatno ograničiti mogućnost izlaska iz nasilnih odnosa ili slobodnog izražavanja seksualnog identiteta.

Fizičko i psihičko nasilje

U svim razgovorima se pokazalo da su učesnici i učesnice upoznati sa pojmom i vrstama nasilja i da ocenjuju da je dobro što se uglavnom sve završi na pretnjama i ne dolazi do fizičkog nasilja. Ipak, imaju iskustva fizičkog nasilja u porodici, od strane vršnjaka i od partnera ili partnerke.

⁷⁸ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

⁷⁹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

⁸⁰ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

Iskustvo nasilja u porodici zbog seksualne orijentacije se najčešće dešava u trenutku kada se pretpostavi, otkrije ili saopšti LGBT identitet a može se nastaviti i u kasnijem periodu. Fizičko nasilje se uvek dešava paralelno sa psihičkim:

Fizičko nasilje (u porodici) je stalo sada, nije bilo konstantno, bilo je to u toku autovanja i posle toga. To su sada situacije u kojima meni bude neprijatno. Moja majka je imala poverenja u mene da može da me pusti na kraj sveta i posle toga što je saznala je izgubila poverenje u mene, šta god. Govori, pošto sam ja rođena kao polumrta beba pa su me reanimirali, da bi joj bilo mnogo draže da sam tada umrla nego što je to saznala.⁸¹

Seksualno nasilje

Za razliku od fizičkog nasilja, o seksualnom nasilju učesnici i učesnice gotovo isključivo govore kroz iskustva drugih osoba, što može ukazivati na visok nivo stigme, straha i teškoća u javnom govoru o ovoj temi. Svesni su primera rasprostranjenosti tabua i svaljivanja krivice na žrtvu, a u slučaju prijavljivanja seksualnog nasilja nad LGBT osobama postoji i strah od otkrivanja identiteta:

Znam priču kada je jedan čovek silovao lezbejku da bi pokazao kako ona nije lezbejka nego samo nije osetila muški polni organ i da će on nju da preobrati.⁸²

Počinci seksualnog nasilja su muškarci, a slučajevi korigovanja seksualnog ponašanja žena nisu retki, iako se o njima ne govori u javnosti, Međutim, istraživanje je pokazalo da se seksualno nasilje dešava nad gej muškarcima:

Jedan slučaj se desio pre 15 godina možda, kada je jedan tip, silovao nekog momka šrafčigerom i to negde na ulici. Pričalo se da je taj silovatelj bio gej. Momak koga je silovao je bio ili 8. razred ili prva srednje. Ja ne znam posle šta se desilo, znam da je bio na slobodi, sada radi u kafićima. Mislim da je i on tada bio maloletan. Bilo je i u novinama.⁸³

Znam za slučaj starijeg čoveka, živi negde na Margeru⁸⁴, koji ima profile na Romeu i tim gej mrežama i koji bukvalno navlači te mlade, tinejdžere, čak i maloletne, da se upoznaju sa njim. Oni, očigledno naivni, ne razmišljaju puno, odu kod njega kući i onda ih ne pušta da izađu, maltretira ih u seksualnom smislu, ponižava, to je neki njegov fetiš. Problem je što su to, da kažem, dečaci koji su došli kod njega zbog nekog klasičnog seksa a u stvari se to pretvori u neki sado-mazohistički čin i da su posle oni uplašeni. On ih ucenjuje da će da ih autuje i oni ne smeju da kažu nikome.⁸⁵

Seksualno nasilje predstavlja jednu od najmanje vidljivih tema u okviru iskustava LGBT osoba. Istovremeno, nalazi ukazuju da pretnja autovanjem predstavlja dodatnu prepreku prijavljivanju seksualnog nasilja, jer otkrivanje identiteta može biti doživljeno kao jednako ozbiljna posledica kao i samo nasilje. Time seksualno nasilje ostaje skriveno, a počiniocima se dodatno omogućava da zadrže kontrolu nad žrtvama.

⁸¹ Učesnica intervju u Nišu

⁸² Učesnik fokus grupe u Vranju

⁸³ Učesnik fokus grupe u Vranju

⁸⁴ Deo grada u Nišu

⁸⁵ Učesnik fokus grupe u Nišu

Ekonomsko nasilje

U ovim razgovorima nije izneto mnogo primera direktnog ekonomskog nasilja jer su učesnici i učesnice sami prepoznali da se seksualna orijentacija najčešće sakriva pred članovima porodice koji bi mogli da ugroze njihovu sigurnost i egzistenciju. U razgovorima se ekonomska zavisnost pokazuje kao jedan od mehanizama održavanja kontrole nad LGBT osobama, posebno kada su finansijski zavisne od članova porodice:

Meni je majka rekla da će da me se odrekne ako mi se ponovi ista greška (lezbejska veza). To bi značilo da neće da mi daje pare. Zato moram da krijem.⁸⁶

Moj otac je verovatno nešto primetio jer nikad nisam doveo devojku kući, i psihični me maltretira. A najviše ima ekonomskog nasilja jer zavisim od njega, bukvalno bih umro od gladi. Zato mora njegova da bude zadnja, šta god da je.

Svesni su važnosti ekonomske sigurnosti na kvalitet života i mogućnosti da se izađe i živi slobodno:

Do pre par meseci, nisam nikako mogao da radim na rešavanju svojih problema jer nisam mogao da priuštim terapeuta. Ja uglavnom ne izlazim iz sobe ili se trudim da ih izbegavam, čekam da svi odu od kuće pa da uzmem da jedem ili tako nešto. Sestra zarađuje i uskoro će da pređe kod momka, tako da će ona da se spasi.⁸⁷

Ovaj iskaz pokazuje da posledice ekonomske zavisnosti prevazilaze materijalnu oskudicu. Nedostatak finansijskih resursa utiče na mogućnost pristupa psihološkoj podršci, ograničava slobodu kretanja i svakodnevnog života, ali i održava zavisnost od članova porodice koji mogu vršiti različite oblike kontrole. U takvim okolnostima ekonomska sigurnost postaje preduslov ne samo za materijalnu nezavisnost, već i za očuvanje mentalnog zdravlja, autonomije i mogućnosti da osoba slobodno organizuje sopstveni život.

Iako je u razgovorima zabeležen mali broj primera direktnog ekonomskog nasilja, nalazi istraživanja pokazuju da finansijska zavisnost predstavlja važan mehanizam kontrole nad LGBT osobama. Ekonomska sigurnost predstavlja važan preduslov ne samo materijalne nezavisnosti, već i mogućnosti da LGBT osobe slobodno donose odluke o sopstvenom životu.

Nasilje prema sebi

U okviru istraživanja organizacije SPY iz Beograda, 2014. godine, utvrđeno je da 9% gej mladića starosti između 18 i 26 godina razmišlja o samoubistvu, dok 4% ima razrađen plan samoubistva i u neposrednom je riziku.⁸⁸ Socijalno-demografska obeležja suicida ukazuju da je na globalnom nivou u

⁸⁶ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

⁸⁷ Učesnik intervjua u Nišu

⁸⁸ Fetoski, I., Tepavčević, B. *Preko puta homofobije*, Siguran puls mladih (SPY), Beograd, 2014, na osnovu rezultata istraživanja Jelene Srdanović Maraš, specijalistkinje medicinske psihologije u okviru njene doktorske disertacije *Suicidalno ponašanje homoseksualno orijentisanih mladića*, na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu.

poslednjih 45 godina stopa suicida povećana za 60% i da prosečno iznosi 16 na 100 000 stanovnika,⁸⁹ dok podaci Svetske zdravstvene organizacije pokazuju da je suicid jedan od tri najčešća uzroka smrtnosti među adolescentima u svetu - svakog dana 250 adolescenata izvrši, a njih 10.000 pokuša suicid. U Srbiji na godišnjem nivou 46 osoba uzrasta od 15 do 24 godine izvrši suicid, a u posebnom riziku od suicida su mladi beskućnici, odbegli od kuće i delikventi, ali i seksualne manjine.⁹⁰ Jedan od zaključaka ovih istraživanja jeste i da LGBT osobe nisu sklonije suicidu, već da ih u suicid odvodi diskriminacija, uvrede i nasilje koje trpe u svakodnevnom životu.⁹¹

U ovom istraživanju učesnici i učesnice retko govore o sopstvenim iskustvima samopovređivanja ili suicidalnih misli, dok se ova tema češće pojavljuje kroz priče o drugim LGBT osobama. Karakteristično za sve slučajeve je da se autodestruktivnost pojavljuje usled akutne izloženosti nasilju od strane okoline, najčešće u peridu otkrivanja ili autovanja seksualne orijentacije:

*Jedna moja drugarica, lezbejka, mi je pokazivala rane na ruci. Ona je sama sebi sekla ruku, iz tog nekog razloga... Mislim, ona dolazi iz porodice koja je malo... roditelji su joj bili problematični, svašta nešto, i ona to nije mogla da podnese i bilo joj je teško i onda samo znam da je ona iz tog razloga sama sebi zadavala te rane. Sada je ona u srećnoj vezi, rekla je majci, majka je to posle nekog vremena prihvatila, sada žive u Beogradu...*⁹²

Otkrivanje seksualnog identiteta je i u slučaju želje za suicidom jedan od glavnih okidača:

*Konkretno pokušaj samoubistva nisam imala ali sam puno razmišljala o tome posle mog autovanja. Trajalo je, bogami, dugo, dve godine teške depresije i godinu dana da razmišljanjem o samoubistvu i samopovređivanje. Bilo je mnogo toga, neprihvatanje od strane porodice, to je konkretno bio razlog, i mislila sam da moj život nema smisla. Sad me stvarno nije briga ali to je predhodilo ovom stavu. U presecanju sa tim mnogo je doprineo razgovor sa A. (aktivistkinja Ženskog prostora), ja sam tada pila antidepresive i baš sam bila loše. Upoznala sam je u Leskovcu i ona me je pozvala da dođem u Niš i ja sam došla, i pričala sam o tome konkretno. I ona me je saslušala i ne mogu da se setim šta mi je tačno rekla ali znam da je to bio važan momenat kad mi je rekla da je to prosto nešto sa čim čovek mora da se nosi, i da sam ja u glavi počela da razdvajam tu negativu i da je to normalno što tako mislim i ako samo ideš napred stvari će se menjati ovako ili onako.*⁹³

Ovaj iskaz pokazuje da podrška druge LGBT osobe ili aktivistkinje i aktivistki može predstavljati važan zaštitni faktor u prevazilaženju kriznih perioda, što potvrđuje nalaze drugih delova istraživanja o značaju lokalne zajednice i mreža podrške za osećaj bezbednosti.

⁸⁹ Aleksandar L. Jugović, *Socijalno-demografska i etiološka obeležja suicida u savremenom društvu*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, 2011.

⁹⁰ <https://www.gay-serbia.com/svaki-deseti-gej-mladic-razmislja-o-samoubistvu-6409/>

⁹¹ Ibid.

⁹² Učesnik fokus grupe u Vranju

⁹³ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

Mapiranje nebezbednih mesta

Porodica

Ovaj segment razgovora je imao za cilj da utvrdi da li postoje mesta u privatnom i javnom prostoru, gde se ispitanici i ispitanice ne osećaju sigurno i da li je njihov osećaj nebezbednosti povezan sa njihovim seksualnim identitetom i osećajem da su drugačiji. Dobili su zadatak da, od 1 do 5, ocenjuju određena mesta na osnovu toga da li su za njih bezbedna ili ne, i da opišu zašto tako misle.

U razgovorima se pokazalo da se osećaj bezbednosti ne vezuje samo za javni prostor. Naprotiv, učesnici i učesnice su porodicu često opisivali kao mesto gde se ne osećaju bezbedno. Kao i u slučaju nasilja nad ženama, porodica za LGBT osobe predstavlja potencijalno najveće mesto nebezbednosti, što potvrđuju i nalazi prethodnih istraživanja o visokom procentu nasilja nad LGBT osobama. U istraživanju Centra za socijalni rad Sveti Sava u Nišu, 2016. godine *Stigmatizacija mladih LGBT osoba od strane državnih institucija*, dobijeni podaci pokazuju da su u najvećoj meri počinioци nasilja nad LGBT osobama članovi porodice ili porodice partnera, i to u 40 % slučajeva, kao i prijatelji i prijateljice, komšiluk i osobe sa posla, u slučaju 32.5 % ispitanika. Tek 20 % počinioца jesu bila nepoznata lica, što upućuje na to da je 72,5% počinilaca nasilja poznata osoba tj. član porodice ili neko iz najbližeg okruženja.⁹⁴

Poseban rizik za LGBT osobe predstavlja otkrivanje njihovih identiteta, tako da se one u velikoj meri duboko sakrivaju svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, o čemu govore i lične priče koje su ispitanici i ispitanice iznele, iz straha od osude, odbacivanja, ograničavanja kretanja, ukidanja finansijske podrške i svakog drugog oblika kontrole, kao i iz straha od fizičkog nasilja. Nasilje može da počne da se dešava onda kada porodica ili neko drugo blisko okruženje počne da primećuje drugačiji seksualni ili rodni identitet od normiranog, a da eskalira onda kada im se osoba poveri ili počne da to izražava javno, u nameri da kazni ili promeni izražavanje seksualnog ili rodnog identiteta. I u samom istraživanju Centra za socijalni rad je prepoznato da su LGBT osobe u nekim slučajevima prinuđene da napuste svoj dom i prekinu kontakte sa porodicom.

Naše istraživanje pokazuje da, u ukrštanju sa lošom ekonomskom situacijom i nedostatkom posla, LGBT osobe u južnoj Srbiji se teško usuđuju da napuste svoje primarne porodice:

*Da vam ne pričam o tome kada čujem komentare kod mene u porodici, na slavama i tako... recimo, kada je Končita pobedila na Evroviziji, moja porodica je komentarisala da bi joj metak u glavu i slično... a ja to sve moram da slušam!*⁹⁵

U Vranju je na dan održavanja fokus grupe, jedan od planiranih učesnika javio da ne može da dođe, što je kod ostalih učesnika i učesnica izazvalo diskusiju i objašnjenje da je njegova sprečenost uzrokovana jednim iz serije događaja koje su usledile nakon što su njegovi roditelji saznali da je gej:

⁹⁴ *Stigmatizacija mladih LGBT osoba od strane državnih institucija*, Centar za socijalni rad Sveti Sava, Niš, 2016. godine,

⁹⁵ Učesnik fokus grupe u Vranju

Trebalo je da on danas dođe, ali je zbog te situacije, koja mu se danas desila sa porodicom...Naime, mi njega znamo i nismo znali zašto je on iz Bujanovca došao ovde da živi, kao da traži posao, i mi smo saznali da je on rekao svojim roditeljima, da ga je majka izbacila iz kuće, trenutno mislim da je podneo tužbu protiv majke. Onda se u jednom trenutku vratio kući i jutros me je zvao i rekao da ne može da dođe jer opet ima porodičnu dramu.⁹⁶

U razgovorima sa LGBT zajednicama i pojedincima se, takođe, ispostavilo da otkrivanje seksualne orijentacije utiče na osećaj sopstvene bezbednosti u porodici. Ipak, iskazi učesnika i učesnica pokazuju da osećaj nebezbednosti nije vezan isključivo za trenutak autovanja. Kod mnogih je prisutna dugotrajna neizvesnost i stalno procenjivanje mogućih reakcija porodice, što utiče na svakodnevno ponašanje, donošenje odluka i način izražavanja identiteta. Uočena je i određena gradacija u ocenjivanju šta bi moglo da se dogodi ako bi se oni otkrili, od mogućeg prihvatanja do ozbiljnog straha od nasilja:

Moja majka sumnja nešto i jedino joj krivo što ne može da se ostvari kao baba.⁹⁷

Nikada se nisam osećao nebezbedno iako ne znaju. I znam da bi mom ocu to recimo teško palo, ali ali ne bi bilo neke situacije da me se on odriče ili slično.⁹⁸

Osećam se bezbedno kod kuće, ali kada bi moj otac znao ne znam da li bih se osećala bezbedno.⁹⁹

Mislim da je moja majka mnogo evaluirala u tom nekom smislu, jer je ona pre jedno 20 godina bila potpuno protiv toga, a sada vidim da su joj gej likovi omiljeni na televiziji. I mislim da bi ona mene prihvatila, dobro i sestra, ali ostatak porodice ne. Znam sigurno da otac da ne bi, i znam i za tetke i ostale, tako da se tu uopšte ne osećam sigurno. Ne znam da li bi neko nešto uradio, ali psihičko nasilje definitivno već postoji jer me ogovaraju.¹⁰⁰

Moja majka hoće da skače sa petog sprata. Ona sumnja i čula je neke priče pa mi stalno preti da će da skoči ako stvarno jesam lezbejka.¹⁰¹

Pa, ja kad bi mojoj majci rekla, odeljala bi me od batina.¹⁰²

Ne osećam se bezbedno. Moj otac je bivše vojno lice koje ima oružje. Što sam pročitao, stalno se osećaš kao da traje rat koji nikada nije zvanično objavljen. Bukvalno je non-stop tenizija u kući.¹⁰³

Porodica ne predstavlja samo mesto podrške, već i jedan od ključnih prostora u kojem se oblikuje osećaj bezbednosti ili nebezbednosti LGBT osoba. Osećaj nesigurnosti nije vezan isključivo za trenutak autovanja, već i za dugotrajnu neizvesnost, očekivanje mogućih reakcija članova porodice i stalnu procenu rizika. Zbog toga mnogi učesnici i učesnice prilagođavaju svoje ponašanje, skrivaju identitet ili odlaze autovanje kako bi sačuvali porodične odnose, ekonomsku sigurnost ili ličnu bezbednost.

Ulica

⁹⁶ Učesnik fokus grupe u Vranju

⁹⁷ Učesnica fokus grupe u Nišu

⁹⁸ Učesnik fokus grupe u Nišu

⁹⁹ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁰⁰ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹⁰¹ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁰² Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁰³ Učesnik fokus grupe u Nišu

Ocena ispitanih je da i su Niš i Leskovac i Vranje generalno nebezbedna mesta, što su ilustrovali slučajevima koje su doživljavali:

Živim u naselju koje je poznato po nasilju i po glupostima, a i generalno, pre dve godine sam svedočio da je neko nekoga izboo nasred ulice usred dana. Nevezano za mene, osećam da je grad jako nebezbedan, ljudi su jako besni, nenormalno voze i vrlo lako možeš da im staneš na žulj.¹⁰⁴

Noću se ljudi vraćaju iz grada, tu može da bude problema, posebno vikendom, jer su pijani i tako...¹⁰⁵

Mene je neki čovek hteo da bije iz čista mira, prolazila sam pored njegovih kola, bio je parkiran i hteo je da otvori vrata baš u tom trenutku a nije mogao od mene i mog ranca. Ja sam mu rekla da ja prvo treba da prođem pa onda on da otvori vrata, onde se tu nešto drao a ja sam prošla, ali sam čula da se iza mene nešto dešava i kada sam se okrenula, videla sam da neka devojka zadržava tog lika i viče mu- ne tata, ne tata- on je, ustvari, hteo da dođe do mene i da me bije i vikao je za mnom da će da me ubije.¹⁰⁶

Kao nebezbedno mesto su mapirane ulice, ne samo one koje su mračne i puste, već i one na kojima ima ljudi:

Prošle godine mi se desilo prvi put... mislim dešavalo se meni i ranije dok sam bio mlađi, to je bila škola a ovo je ulica. To kao komentari budu kad neko prođe, kao vidi peder, ali se to mene nije mnogo ticalo. Ali prošle godine sam prvi put osetio da je to nasilje i prvi put sam se osetio nebezbedno. Čekao sam drugaricu i slušao sam muziku na telefonu i verovatno sam se pokretao malo u ritmu muzike. Sklonio sam se od kiše kod nekog izloga. Onda mi je tip rekao- skloni se odavde, nemoj da izigravaš gej paradu, da te ne vidim- I to stariji čovek, oko 50 godina... Bukvalno me isterao na kišu. Ja sam se stvarno uplašio i nisam hteo ništa da mu kažem jer ga ne znam i nisam znao da li će da uzme neki kamen ili nešto... ljudi su gledali, i meni je bilo neprijatno i to je stvarno bila situacija u kojoj sam se ja osetio nebezbedno zbog toga što sam gej.¹⁰⁷

Ja bih samo rekla da se na ulici u zadnjih godinu ili dve ne osećam uopšte bezbedno. Kada, na primer, vidim grupu mladih momaka, bukvalno deca od 10 godina, ja pređem ulicu, jer stalno su dobacivanja, vide te pa se smeju, ne znaju da li si muško ili žensko, bukvalno stalno čujem kad prolazim da li sam muško ili žensko. U zadnje vreme ne da se ne osećam bezbedno, nego mi je muka da izađem na ulicu.¹⁰⁸

Uočena je jasna razlika u tome kada se bezbedno osećaju žene a kada muškarci. Žene, generalno, percipiraju mračne i puste ulice kao bezbednosni rizik, za većinu gej muškaraca sa kojima smo razgovarale to nije slučaj. Na pitanje kojom bi ocenom ocenili bezbednost na ulicama svog grada, ispitanice su najviše ocenjivale sa trojkom, i to ukoliko su na ulici kasno noću. Ipak, na pitanje kako se osećaju i kao žene i kao lezbejke ili biseksualne osobe, ispitanice ocenjuju:

Mislim da je realno za lezbejke i biseksualne devojke lakše, jer je za društvo to prihvatljivije, a tu je i neka vrsta seksualizacije, da je to sve erotično. Neko gleda dve devojke kako se ljube potpuno različito nego kada su to dva momka.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁰⁵ Učesnik fokus grup u Nišu

¹⁰⁶ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁰⁷ Učesnik fokus grupe u Vranju

¹⁰⁸ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁰⁹ Učesnica fokus grupe u Nišu

Ispitanice u Leskovcu i Vranju u mnogo manjoj meri percipiraju da su ugrožene kao žene:

*Ne ramišljam o tome, mislim da generalno niko nije bezbedan, ako će neko da me napadne to nema veze sa tim što sam lezbejka ili sam vanzemaljac.*¹¹⁰

Ipak, u Vranju nam je iznet slučaj silovanja lezbejke, gde je silovatelj izjavio da ju je silovao jer nije probala muškarca. Kao faktor rizika je kod sagovornica prepoznato iskakanje iz očekivanog izgleda i vidljiva ne-hetero seksualna orijentacija:

*Ja dajem 5, možda zbog toga što niko ne zna za mene.*¹¹¹

*Pa, uvek sam se osećala bezbedno, nisam imala nasilje zato što sam biseksualna, pošto niko za mene ne pretpostavlja, ne može ni da sanja. O tome znaju samo oni sa kojima se najviše družim i sa kojima sam slobodna o tome da pričam, i oni koji su kao ja. Dugo ja to ni sebi nisam priznala, ali na kraju sam shvatila da ne treba toga da se stidim, jer onda bi značilo da se stidim sama sebe, to sam ja. Jedino kada se možda ne bih osećala bezbedno to je, pošto u Vranju ima dosta nasilja, ima dosta pijanih momaka koji kada vide neku devojkicu oni pođu za njom, bez obzira da li je strejt ili gej, jednostavno se napiju totalno, oduzmu se, i onda će da te prate do kuće i tako pijani ko zna šta mogu da ti urade.*¹¹²

Iako je generalno ocenjeno da je noću najmanje bezbedno, za većinu gej muškaraca osećaj bezbednosti nije vezan isključivo za mesto ili doba dana, već prvenstveno za mogućnost da njihova seksualna orijentacija ostane neprepoznata. Bezbednost prestaje u trenutku kada postoji mogućnost da okolina njihov identitet prepozna ili pretpostavi:

*Kada idem sam, ocenio bih bezbednost sa 5, ali kada idem sa momkom, recimo, sa 3.*¹¹³

*Meni često dešavalo da mi na ulici ljudi dobacuju peder, ja zbog toga ocenjujem 2 ili čak 1, jer naročito muškarci ovde su jako agresivni.*¹¹⁴

*Ja dajem 3, zato što, inače, zbog toga što jesam, imam taj osećaj da ljudi to možda mogu da vide i onda kada vidim neku grupu momaka, koji su u trenerkama, malo kao huligani, prosto imam neki strah. I inače imam strah kada vidim grupu nepoznatih ljudi. Možda nije uvek strah, ali je nelagodnost. I onda pokušavam da hodam normalno i da se ne primeti, da ne bude da me neko zbog toga napadne.*¹¹⁵

*Ja se osećam bezbedno dokle god ne postoji opasnost da nekim svojim gestom, gestikulacijom, mimikom, pokretom, nečim to ću glasno reći ne izazovem sumnju da sam gej. Samo do tog trenutka se osećam bezbedno.*¹¹⁶

*Ja se verovatno osećam stegnut na podsvesnim nivou jer pravim razliku kao se ponašam sa partnerom vraćam kući pa kada smo na ulici, na javnom mestu pa se zaboravimo i kada sam sa nekim strejt drugom ili drugaricom. Mislim da se na tom nekom nesvesnom nivou drugačije ponašam.*¹¹⁷

¹¹⁰ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹¹¹ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹¹² Učesnica fokus grupe u Vranju

¹¹³ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹¹⁴ Učesnik fokus grupe u Nšu

¹¹⁵ Česnik fokus grupe u Vranju

¹¹⁶ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹¹⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

Kada smo moj momak i ja zajedno na ulici nemamo običaj da se nekako provokativno ponašamo, da se držimo za ruke ili da se ljubimo, ali opet nekako može, ako nas neko slučajno posmatra, da pretpostavi, da nasluti da ima među nama nešto više od strejt drugara. Tako da nam se desilo pre dve- tri nedelje da su neki momci, koji su sedeli u nekoj bašti u kafiću, primetili, da smo se čudno za njih ponašali. Mi smo se, onako, nešto zaneli, smejali se, kao on će mene da prati, kući, ja ću njega, i tako smo se šetali tu gore- dole. Oni su verovatno nešto bili u smislu- vidi ove pedere, pa su posle njega pratili do kuće.¹¹⁸

Meni su na ulici jedne noći počeli da dobacuju u i ja sam požurio da izađem na osvetljenu ulicu i tu sam sačekao da vidim da li će da dođu, da vidim u čemu je problem, ja ne želim da potegnem nož ako neko ne napada i želi da razgovara, ali oni nisu izašli na svetlu ulicu i tu se sve završilo.¹¹⁹

Pored toga što postoji svest da su izoženiji nasilju zbog seksualne orijentacije, mladi, a najčešće mladi muškarci, imaju najviše susreta i sa vršnjačkim nasiljem bez obzira na druge identitete:

Desilo se da je jedna grupa momaka u parku vidno pijani, ja sam sedeo sa drugovima i pili smo neko piće, inače su mlađi od nas ali su stvarno vrlo delikventni i imaju dosijee u policiji, i pošto je taj jedan dečak znao mene prebacio mi je kako sam ja njemu rekao da je vršlja, to je pogrdna reč, nešto kao đubre, i da je socijala. Iskreno to je potpuna glupost, ja u to doba nisam ni znao šta je socijala. I onda su se okupili oko mene njih šestorica, neki su povadili noževe, i pretio mi je da će da me prebije.¹²⁰

Na pitanje koja su to posebno nebezbedna mesta u gradovima, ocenjeno je da su to i ona mesta na kojima ima mnogo ljudi- kafići, šetališta, parkovi, kej, Niška tvrđava, autobuska stanica, itd:

Tu ima puno ljudi, mnogo ljudi prođe, ne mogu da se ponašam i pričam sa svojim društvom opušteno.¹²¹

Ja stalno moram da pričam u pola glasa da me ne bi neko čuo, ne samo kada pričam o LGBT tematici, nego bilo kojoj temi koja nije standardna.¹²²

U Nišu, gde je sistem javnog prevoza razvijeniji u odnosu na Leskovac i Vranje, mišljenje osoba iz fokus grupe je da su, generalno, ljudi jako nervozni, te i javni prevoz vrlo često može da bude nebezbedno mesto. Prosečna ocena o bezbednosti u javnom prevozu je tri.

Iskazi učesnika i učesnica pokazuju da osećaj nebezbednosti ne dovodi samo do izbegavanja pojedinih mesta, već i do razvoja svakodnevnih strategija prilagođavanja kojima nastoje da umanje rizik od nasilja ili uznemiravanja:

Noću uglavnom idem sa nekim ili se taksijem vraćam kući.¹²³

U mom kraju se skupljaju neki opasni tipovi, tako da gledam da se vraćam kući ili do 11-12 ili tek oko 5 ujutru, da bih ih izbegao. Ili uvek idem nekim okolnim ulicama.¹²⁴

Ja uvek idem sa nekim sredstvom za odbranu, recimo sa perorezom, ja to ne volim ali ako se nešto desi držim ga pri ruci za svaki slučaj. Nije mi se do sada nikada desilo, ali ranije su mi pretili na

¹¹⁸ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹¹⁹ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹²⁰ Učesnik fokus grupe u Vranju

¹²¹ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹²² Učesnik fokus grupe u Nišu

¹²³ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹²⁴ Učesnik intervjua u Nišu

*pešačkom prelazu da će me izbošti nožem, Lik je folirao ali se ja nisam lepo osećao. Ovako da se osećam sigurnije.*¹²⁵

*Za mene ljudi ne pretpostavljaju, a i nosim suzavac i poznajem borilačke veštine.*¹²⁶

Nalazi ukazuju da se percepcije bezbednosti u javnom prostoru razlikuju između gej muškaraca i lezbejki odnosno biseksualnih žena. Dok žene češće govore o opštim rodno zasnovanim rizicima u javnom prostoru, gej muškarci osećaj nebezbednosti mnogo češće povezuju sa mogućnošću da njihova seksualna orijentacija bude prepoznata. Pokazuje se da bezbednost LGBT osoba nije trajno stanje, već promenljivo iskustvo koje zavisi od prostora u kome se osoba nalazi, ljudi koji je okružuju i mogućnosti da njen identitet ostane skriven ili bude slobodno izražen.

Vršnjaci

Razgovori sa učesnicima i učesnicama pokazuju da vršnjačko nasilje predstavlja jedno od najranijih iskustava diskriminacije sa kojima se LGBT osobe susreću. Ono se često javlja i pre nego što mladi ljudi sami razumeju ili javno izraze svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Iako se u Srbiji poslednjih godina više govori o vršnjačkom nasilju nad decom i mladima, iskustva učesnika i učesnica ovog istraživanja ukazuju da ozbiljan problem i dalje predstavljaju nepoverenje u odrasle i nedostatak podrške nastavnika, školskih psihologa i drugih odraslih osoba kojima bi mladi mogli da se obrate.

*Mogu da kažem da tada nisam nisam ni bio svestan šta sam, ali ja sam u Knjaževcu u stvari doživeo linč od strane mojih školskih vršnjaka. Većina mog odeljenja se okrenulo protiv mene, oni su sami provalili šta sam iako ja u to vreme nisam ni sam znao šta sam. Više godina sam doživljavao to da me oni biju, maltretiraju i psihički, i verbalno, i fizički.*¹²⁷

Iskazi pokazuju da vršnjačko nasilje često prethodi samom procesu samoprepoznavanja seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Mladi postaju mete nasilja zbog odstupanja od očekivanih rodni normi, čak i kada sami još ne razumeju ili ne imenuju sopstveni identitet.

*Meni se diskriminacija desila u školi. Poljubila sam devojk u hodniku i neka devojk nas je videla, a ja sam baš tada radila režiju za školsku predstavu i onda kada sam došla na probu, jedna devojk koja je glumila u toj predstavi počela je da mi se dere, da sam nakaza, lezbejka, svašta mi je rekla, bukvalno mi je zatvorila vrata pred nosom i izbacila me sa moje predstave. Ostali su ćutali. Svi su me znali i sa svima sam bila dobra. Profesorka tad trenutno nije bila tu, posle sam joj samo rekla da me je ta devojk izbacila. Ona me pitala zašto, a ja sam rekla ne znam jer znam kakva je atmosfera bila tada u školi takva je ostala i danas. Htela sam da idem da se žalim kod direktorke, međutim znala sam da bi sama sebi napravila još veći problem i onda sam odustala od svega toga.*¹²⁸

Pogrešna reagovanja osoba od poverenja u slučajevima kada im se učenik ili učenica obrati za pomoć dovodi do daljih problema sa kojima se mlada osoba suočava, ali do ohrabrivanja nasilnika. Iskazi učesnika ukazuju da su pojedini pokušaji traženja pomoći dovodili do sekundarne viktimizacije, pri

¹²⁵ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹²⁶ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹²⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹²⁸ Učesnica fokus grupe u Vranju

čemu su odgovornost za nasilje profesionalci delimično prebacivali na same žrtve. Na pitanje da li su se nekome obratili zbog diskriminacije i šta se zatim dogodilo, odgovore nisu bili ohrabrujući:

Žalio sam se u školi i poslali su me kod psihologa gde mi je on rekao da razmislim da nije možda moje ponašanje to što izaziva nasilje, da nije problem u meni. To je bilo u petom razredu.¹²⁹

Moj slučaj je sličan. Ja sam u prvoj godini srednje prijavio da me maltretiraju i završio kod psihološkinje gde me je ona ubeđivala da je problem u meni i mom ponašanju. To se promenilo jer je jedna profesorka stala na moju stranu, a u osnovnoj sam barem jednom nedeljno išao kod psihološkinje i uvek mi je pričala da ja moram da tolerišem nasilnike i zašto su oni takvi. Kako je njima težak život i tako to..¹³⁰

Za razliku od ličnih iskustava, o težim oblicima vršnjačkog nasilja učesnici i učesnice često govore kroz primere drugih LGBT osoba iz svoje sredine. Primećeno je da se nasilje dešava i od strane starijih i mlađih učenika, a vrlo često i u samom odeljenju tokom čitavog trajanja školovanja. Ovo su samo neki od primera koje su izneli:

Pre par godina u ekonomskoj školi su pretukli dečka zato što je gej. Išli su zajedno u školi, to je bilo ispred škole i koliko znam da su oni bili 10, baš ih je bilo mnogo. Oni su mlađi bili od njega, on je bio treća, a oni prva godina..¹³¹

Imamo drugaricu koja stalno maltretirana zbog toga što svi misle da je lezbejka. Celo odeljenje je maltretira smo zbog toga. Jer ima kratku kosu. Možda deluje, ali nije lezbejka, svi je maltretiraju zato što misle da je lezbejka.¹³²

Imam je slučaj. U odeljenju sam bila sa jednom devojkom u osnovnoj, a kasnije smo bile zajedno i u srednjoj školi. Tamo je upoznala još jednu devojkicu, iz istog odeljenja, koja je gej. I zaljubile su se, u vezi su bile jedno tri godine, ne znam da li su još uvek zajedno, ali njih su jednostavno izopštili, smatrali su ih jadnicama. Pokazivali su prstom u njih, niko se nije družio sa njima, one su sedele same, niko nije hteo da priča sa njima zato što su gej. Znali su i nastavnici, znali su svi i jednostavno su im se rugali. Došlo je do toga da one nisu mogle ni da pričaju. Kada smo završile školu ja više nisam ostala u kontaktu sa njima. ne znam stvarno da li su u Vranju. Znam stvarno dobro te devojkice, i stvarno su odlične, jedna je umetnica, jedna je stvarno talentovana za matematiku i za takve predmete i to su želele da studiraju. Ne znam sad stvarno gde su. Bile zajedno tri godine dok su išle u školu.¹³³

Ja znam za primer, od moje najbolje prijateljice drug za koga niko nije pretpostavio da je gej, jednom je rekao dok smo bili na nekoj žurci da je gej, i onda je dečko druge drugarice pozvao svoje drugove i onda su ga pretukli. On to nije rekao ispred tog dečka, ali mu je ta drugarica prenela.¹³⁴

Iako se vršnjačko nasilje najčešće vezuje za period školovanja, iskustva učesnika i učesnica pokazuju da se različiti oblici emocionalnog nasilja, ucenjivanja i zloupotrebe poverenja mogu nastaviti i u odraslom dobu:

Razlog zbog kog sam odlučila da sebe stavim pod masku je što sam imala najbolju drugaricu, ona je strejt i znamo se veoma dugo. Par puta se desilo da me je ucenjivala, ako ne uradim nešto da će

¹²⁹ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹³⁰ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹³¹ Učesnik fokus grupe u Vranju

¹³² Učesnica fokus grupe u Vranju

¹³³ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹³⁴ Učesnik fokus grupe u Nišu

*da kaže nekome za mene. To nije bilo kad smo išle u školu, nego skoro, pre par godina. Kad smo se dogovarale za more, uporno me je zvala i ja se nisam javila samo na jedan poziv, a ona je bila nervozna, svašta mi je rekla i tada i na moru, da sam ja kurva i lezbejka, i da sam i sa muškarcima i ženama, nema šta mi nije rekla. Kad ti je neko kao setra a može tako nešto da ti kaže, ja sam rešila da stavim tačku, da ću još više da glumim. Još se družimo ali retko.*¹³⁵

Razgovor ukazuje i na to da su mnogi učesnici i učesnice nasilje doživljavali kao očekivani deo odrastanja, zbog čega ga često nisu prijavljivali niti su tražili pomoć odraslih. Ovakvi iskazi mogu se tumačiti u kontekstu heteronormativnog društvenog okruženja, u kojem LGBT identiteti nisu prepoznati kao ravnopravni, a podrška porodice, škole i šire zajednice često izostaje.

Škole i fakulteti

Iskazi učesnika i učesnica pokazuju da se heteronormativne predstave o seksualnosti ne prenose samo kroz stavove vršnjaka i nastavnika, već i kroz sadržaje nastavnih programa i udžbenika, čime obrazovni sistem može doprineti održavanju društvenih predrasuda prema LGBT osobama:

*Na psihologiji kažu da je veza samo između muškarca i žene, i onda sam ja ustala i rekla profesorki da knjiga ne valja i da ja neću da učim iz nje, a ona me pitala što ne valja, a ja sam joj rekla da ta definicija nije u redu, ko zna šta još nije u redu, daju mi pogrešno znanje, onda je ispao haos, ali generalno svuda postoji u sociologiji, psihologiji, biologiji, i u anatomiji ima nešto...*¹³⁶

Za većinu učesnika i učesnica odlazak na fakultet predstavljao je značajnu promenu u odnosu na iskustva iz osnovne i srednje škole. Za razliku od procene bezbednosti u osnovnim i srednjim školama, gde je iskazano iskustvo vršnjačkog nasilja i nerazumevanja nastavnog kadra i pedagoških i psiholoških službi, fakulteti se češće opisuju kao otvorenije i tolerantnije sredine, posebno kada je reč o humanističkim i umetničkim fakultetima, ali i o pojedinim srednjim školama:

*Umetnička je specifična škola, mislim da ima više ljudi koji su bili LGBT i onda bi trebalo da pobiju pola škole, što nije naravno smešno. Naša umetničak škola je bila mnogo opuštenija. Mislim da su muškarci (gej muškarci) imali više problema jer su tu bili neki natpisi na zidovima, kao, taj i taj je peder, ako su bili feminizirani.*¹³⁷

Sagovornica koja je i aktivistkinja nevladine organizacije u Vranju, na osnovu svog iskustva opisuje poglede mladih i nastavnog kadra:

Jednom su me pozvali da držim predavanje u školi, tema je bila diskriminacija žena i rodna jednakost. Ja to lepo spremim i dođem, bilo je preko 40 učenika, svi su bili prva godina. I dotaknem se teme diskriminacije LGBT populacije, oni su tu skočili da ja više nisam mogla da nastavim da to vodim. I što je najgore, dve profesorke su stale na njihovu stranu, smejale se. To su bili komentari da to nije normalno, da je bog hteo da ljudi budu gej on bi stvorio Adama i Stevu... Ja sam počela

¹³⁵ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

¹³⁶ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹³⁷ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

*da pričam - Dobro 'ajde, neko od vas 40 je sigurno ge j- ali oni to nisu ozbiljno shvatili i ismejivali su jedni druge. Isto kao što nisu shavtili za ozbiljno da je svaka druga žena psihički maltretirana.*¹³⁸

Završetak srednje škole i odlazak na fakultet, u izvesnoj meri, predstavlja kraj vršnjačkog nasilja i mogućnost da se odahne od problema sa vršnjacima:

*Bezbednost u osnovnoj i srednjoj školi je bila 0, tamo je ludnica.*¹³⁹

Iako iskustva učesnika i učesnica ukazuju na veći osećaj bezbednosti na fakultetima, na osnovu ovog istraživanja nije moguće donositi šire zaključke o visokom obrazovanju u celini, niti o razlikama između pojedinih studijskih oblasti. Iskustva učesnika pokazuju da ni univerzitetski prostor nije homogen. Razlike u stepenu prihvatanja LGBT osoba uočavaju se ne samo između različitih fakulteta, već i između pojedinih studijskih grupa na istom fakultetu, na kojima postoje tradicionalnije i liberalnije struje, kao što je to grupa za istoriju, nasuprot grupe za sociologiju i psihologiju na Filozofskom fakultetu u Nišu:

*Ja bih za moj fakultet dala 4, možda zato što je Filozofski humanistički fakultet, pa možda zato ima otvoreniji i pristupačniji odnos i više se priča otome. Zato je malo sigurnije i ne verujem da bi na neko drugom fakultetu bilo isto tako.*¹⁴⁰

*Tu ima dosta fašista ali je fakultet podeljen po spratovima, pa se retko neko sreće sa njima.*¹⁴¹

Nalazi istraživanja ukazuju da veći osećaj bezbednosti na fakultetima ne proizlazi nužno samo iz tolerantnijeg okruženja, već i iz veće samostalnosti mladih ljudi, mogućnosti izbora društvenog okruženja i lakšeg povezivanja sa drugim LGBT osobama.

Radno mesto

Iskazi učesnika i učesnica pokazuju da radno mesto predstavlja prostor u kojem se prepliću ekonomska nesigurnost, rodni stereotipi i strah od diskriminacije. Za mnoge zaposlene mogućnost da zadrže posao povezana je i sa odlukom da seksualnu orijentaciju ne otkrivaju u radnom okruženju.

Priča devojke iz Leskovca, citiranoj i u delu o socioekonomskom stanju u južnoj Srbiji, ukazuje da diskriminacija na tržištu rada nije povezana samo sa seksualnom orijentacijom, već i sa odstupanjem od društveno očekivanih rodni normi i izgleda:

*Gost je rekao gazdi preda mnom- Ne želim da me ovo služi, hoću devojčicu u miniću- i ja sam dobila otkaz. Pre toga sam radila u drugom u drugom kafiću gde sam imala fizički napad iz čista mira i pozvala sam policiju. Policajac mi je samo rekao da sam ja njega (nasilnika) isprovocirala svojom pojavom.*¹⁴² *Mislim da kao žena koja ne izgleda kao klasična i poželjna žena, plava, sa*

¹³⁸ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹³⁹ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁴⁰ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁴¹ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁴² Učesnica intervjua u Leskovcu

*dugom kosom i mršava je sa osećam ugroženo i mislim da više puta nisam dobila posao da radim u školi upravo zbog toga.*¹⁴³

*Konkurisao sam za recepcionera, imam završenu turističku školu i imam kvalifikacije za to, a moj konkurent, strejt i muževniji ima gimnaziju. Na kraju je on izabran i to baš zbog toga što je on muško, muž....A ja i pored toga što sam školovan za to i znam kako se radi na recepciji nisam izabran.*¹⁴⁴

Karakteristično je da većina zaposlenih učesnika i učesnica svoju procenu bezbednosti na radnom mestu vezuje za činjenicu da njihova seksualna orijentacija nije poznata kolegama ili poslodavcima. Osećaj sigurnosti tako ne proizlazi iz prihvatajuće radne sredine, već iz mogućnosti da identitet ostane nevidljiv. Svi ispitani koji su u radnom odnosu kažu da na poslu niko ne zna za njihovu seksualnu orijentaciju i smatraju da bi ugrozila mogućnost da zadrže posao. Devojka koja govori o autovanom lezbejskom paru sama ne želi da se na njenom poslu zna:

*Mislim da nije problem jer mi u fabrici imamo dve lezbejke koje se ljube pred svima, svi znaju, čak i direktori. Jedna je dala otkaz jer je našla drugi bolji posao, a druga je ostala.*¹⁴⁵

*Meni je na poslu ok, što se toga tiče, jer radim na mestu gde je dobar deo firme gej, ostali to ne znaju, ali mi za sebe znamo. Tako da sa bezbednošću nemam problem.*¹⁴⁶

*Ja imam veze sa sportom i nije baš preporučljivo da budem previše eksponiran javno, jer to svi mogu da vide, pogotovo navijači na utakmicama, ali nemam nikakav problem na poslu, to je moja privatna stvar. Ne osećam da sam ugrožen zato što to niko ne zna. Dešava se da navijači skandiraju te neke stihove koji su homofobični, ali se nisam osetio nebezbedno jer između nas i navijača žandarmerija, ali se i ne ponašam tako da bi oni mogli da pomisle da sam gej. Ali kada bi bio više feminiziran mislim da mi ne bi bilo sve jedno.*¹⁴⁷

Opšte je mišljenje da je do posla jako teško doći, a da je jedan od uslova za to i pripadnost političkoj partiji, koja kod da je na vlasti. Osim ocene da je zapošljavanje u velikoj meri uslovljeno političkim vezama ispitanici i ispitanice procenjuju da se pitanje zaštite LGBT osoba ne prepoznaje kao važna tema lokalnih političkih aktera. Takođe, jednu od malo šansi za zapošljavanje ispitanici i ispitanice vide u radu u kafićima, što, pored toga što su uglavnom deo mlađe populacije, govori i o nedostatku drugih poslova ali i perspektive za život u ovim gradovima:

*Ja mislim da nema diskriminacije u zapošljavanju, ja koliko znam u kafićima rade naši (LGBT osobe.).*¹⁴⁸

*Pa dobro u kafićima, ali ti pogledaj neko radno mesto gde neko može da radi čitav radni vek.*¹⁴⁹

*Kad, recimo, pomislim da odem da tražim posao u kafiću plašim se da zbog nekih mojih pokreta gazda neće hteti da me primi, jer će zbog toga da pomisli da sam gej. Ne znam, imam neki taj strah.*¹⁵⁰

¹⁴³ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁴⁴ Učesnik intervjua u Nišu

¹⁴⁵ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁴⁶ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁴⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁴⁸ Učesnik fokus grupe u Vranju

¹⁴⁹ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹⁵⁰ Učesnik fokus grupe u Vranju

Razgovor pokazuje da se radno mesto retko doživljava kao prostor u kojem je moguće otvoreno izražavanje seksualnog identiteta. Osećaj bezbednosti zaposlenih učesnika i učesnica uglavnom proizlazi iz činjenice da njihova seksualna orijentacija nije poznata kolegama ili poslodavcima, dok strah od diskriminacije utiče na odluke o zapošljavanju, zadržavanju posla i načinu predstavljanja u radnom okruženju.

Partnerski odnosi

Nasilje u istopolnim partnerskim odnosima u Srbiji i dalje je nedovoljno istražena i retko javno zastupljena tema. Razgovori sa učesnicima i učesnicama pokazuju da ni LGBT osobe nisu pošteđene različitih oblika partnerskog nasilja, ali da se ono zbog sakrivanja identiteta, straha od autovanja i nedostatka podrške često ne prijavljuje i ostaje nevidljivo.

U Vranju nam je ispričan slučaj gde je žrtva uspela da prijavi nasilje, te je počiniteljka nasilja dobila zabranu prilaska žrtvi. I njeni roditelji su upoznati sa slučajem ali je žrtva uspela da taj odnos ne prijavi kao partnerski već kao prijateljski, odnosno da govori o nasilju ali ne i partnerskom odnosu. Ovaj slučaj pokazuje da žrtve mogu potražiti institucionalnu zaštitu tek ukoliko nasilje predstave kroz društveno prihvatljiv odnos, odnosno kao sukob između prijatelja, a ne partnera. :

Znam devojkicu koja je bila dugo u vezi, a i prisustvovao sam kada je njena devojkica bila nasilna. One su bile zajedno jedno dve godine, ona njoj nije davala da izlazi iz kuće, hakovala joj je Watsup i Viber, pratila je, unajmljivala čoveka da je prati i da joj javlja gde se nalazi. Nisu živele zajedno, a od te devojkice roditelji nisu znali, a ova je išla da kaže njenim roditeljima, čak ju je u tom smislu i ucenjivala. Mi smo se družili sa tom devojkicom koja je vršila nasilje i sećam se da je stalno izlazila iz kafića i išla da je traži pa kada je vidi sa nekom drugaricom onda je ljubomorna, zove je, stalno šalje joj poruke... Nisu više zajedno. Ova devojkica koja je bila nasilna je imala zabranu prilaska... Ona to nije poštovala. To se u stvari desilo tada kada je ona nju buklano kidnapovala, odvela je u neki stan i nije puštala. Onda su njeni roditelji primetili da nje nema i valjda su prijavili policiji. Nije mi baš jasno kako su prijavili, ali znam da njeni roditelji ni nakon toga nisu znali, ali generalno to što je dobila zabranu ovde kod nas, a i ne samo kod nas ništa ne znači, to ja mislim niko to ne prati. Više obe ne žive u Vranju.¹⁵¹

Sledeći iskaz pokazuje da pretnja autovanjem predstavlja specifičan oblik kontrole i psihičkog nasilja koji je karakterističan za istopolne partnerske odnose u sredinama u kojima seksualna orijentacija još uvek može imati ozbiljne društvene posledice:

Imala sam nasilje sa dve osobe koje nisu odavde, obe su iz Vojvodine. U toku veze su me, uglavnom, psihički zlostavljale i ucenjivale. Nakon raskida, ova prava me je ucenjivala, uzela je imenik i tražila ko živi u mojoj zgradi, zvala je komšije, govorila je da sam ja lezbejka. Toliko je to bilo bolesno. Bilo je cepanje slika, lomljenje kartice, brisanje prijatelja sa Fejsbuka, ucenjivanje, ako se javim na telefon, ako pričam sa prijateljicom- ko ti je ovo- ljubomorna na sve i svakoga. Nije me udarila, htela je da se pomirimo, ja nisam htela. Onda je dolazila u Leskovac, ja nisam znala da je tu. Vidim je na ulicu i zove me na telefon i kaže mi ako ne odem kući za 10 minuta da će da

¹⁵¹ Učesnik fokus grupe u Vranju

zove mog oca, zove onog, zove ovog....To su i dalje moje komšije, tu živim. Mislim da to nisu zaboravili, verovatno svi znaju pošto se nisam udala...¹⁵²

Svi naši ispitanici i ispitanice su upoznati sa pojmom nasilja u parterkim odnosima, kako preko tuđih, tako i preko ličnih iskustava, i izražavaju ogorčenost zato što se nasilje dešava kao i kod heteroseksualnih veza. U ovom istraživanju češće su o iskustvima nasilja govorile žene i muškarci koji sebe opisuju kao pasivne partnere. Ovakvi iskazi mogu ukazivati na to da se i u istopolnim partnerskim odnosima reprodukuju obrasci moći i rodne uloge karakteristične za patrijarhalno društvo:

Trpeo sam emotivno nasilje od strane istopolnog partnera¹⁵³

Ja sam imala nasilje, i te kako, od devojke. Tu nema kraja.¹⁵⁴

Ja sam doživela psihičko nasilje od strane bivšeg partnera, zato sam izašla iz te veze.¹⁵⁵

Ja sam očekivao da toga nema ili nije toliko često u istopolnim vezama, ali ovo je još gore, uhvatiš se u tradicionalne muško-ženske obrasce.¹⁵⁶

Nalazi istraživanja pokazuju da nasilje u istopolnim partnerskim odnosima ostaje u velikoj meri nevidljivo. Sakrivanje seksualnog identiteta, ekonomska zavisnost, strah od autovanja i nepoverenje u institucije dodatno otežavaju traženje zaštite, zbog čega mnoge žrtve ostaju bez odgovarajuće podrške.

Druge LGBT osobe

Iskazi učesnika i učesnica pokazuju da LGBT zajednica ne predstavlja nužno prostor potpune sigurnosti. Internalizovana homofobija, strah od autovanja i prenošenje iskustava društvene stigmatizacije mogu oblikovati međusobne odnose i dovesti do nepoverenja ili konflikata unutar same zajednice. Pored nasilja i diskriminacije kojima su izloženi od strane porodice, okoline i institucija, učesnici i učesnice govorili su i o iskustvima nepoverenja, odbacivanja i nasilja unutar same LGBT zajednice:

Ja, pošto studiram u Nišu, imam zajednicu ali u Leskovcu znam samo jednog dečka koji je bio sa mnom u odeljenju i koji je hteo da umre kad mi se autovao, toliko je to bilo stresno za njega. A znao je za mene. Kako bih ja njega mogla da osuđujem ako sam htela da on mene prihvati, ali je on hteo mene ubedi da je strejt, pričao mi je o nekim devojakama koje mu se sviđaju, nije hteo da znam. Verovatno ni on sam nije hteo da bude gej.¹⁵⁷

Strah od otkrivanja i iskustva kada ih neko bez njihove dozvole autuje pred drugima, može dovesti do toga da LGBT osobe izbegavaju da budu deo zajednice, ako takva zajednica postoji u gradu u kome žive, kao i da ne ostvaruju partnerske odnose sa osobama iz svog grada, jer uglavnom očekuju negativna iskustva:

¹⁵² Učesnica fokus grupe u Leskovcu

¹⁵³ Učesnik fokus grupe u Vranju

¹⁵⁴ Učesnica intervjua u Nišu

¹⁵⁵ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁵⁶ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁵⁷ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

*Ja sam bila samo sa jednom devojkom iz Leskovca, dogovorile smo se da to bude avantura, tako da sa njom nisam imala problema.*¹⁵⁸

*Bilo bi me strah da sada odem na utakmicu i navijačima kažem da ja sam lezbejka, ali me je više i konstantno strah od gej ljudi jer kao da hoće da ti napakosti, da te povredi, verovatno zato što je i on na neki način povređen.*¹⁵⁹

*Kad sam organizovala nešto za zajednicu, dešavalo se da se ne osećam bezbedno ni od gej ljudi, jer su me stalno zivkali telefonom. Nisam se osećala dobro zbog toga.*¹⁶⁰

Iako LGBT zajednica predstavlja važan izvor podrške i osećaja pripadanja, nalazi istraživanja pokazuju da je ne treba idealizovati. Iskustva ukazuju da se i unutar zajednice mogu reprodukovati obrasci nepoverenja, stigmatizacije i agresije karakteristični za šire društveno okruženje, posebno u manjim i zatvorenijim sredinama. Jedan od učesnika ovakav obrazac opisuje izrazom „sindrom zlog pедера“, ukazujući na prenošenje agresije i društvene stigme na druge pripadnike zajednice:

*Postoji i taj sindrom koji se zove „sindrom zlog pедера“, kada su gej muškarci namerno još gori prema gej muškarcima jer oni transferuju tu agresiju koju sami trpe.*¹⁶¹

Pojedini učesnici i učesnice ovakvo ponašanje tumače kao prenošenje sopstvenih iskustava nasilja i odbacivanja na druge LGBT osobe, kao i sa dugotrajnim iskustvima društvene stigmatizacije i neprihvatanja:

*Ja to pokušavam da razumem, šta sada, ja moram da razumem tvoju bol pa si morao mene da povrediš?*¹⁶²

*Neke LGBT osobe koriste LGBT okruženje da druge LGBT osobe zlostavljaju ili zlopotrebjavaju njihovu slabost.*¹⁶³

Razgovori sa učesnicima i učesnicama pokazuju da se unutar LGBT zajednice mogu javiti i različiti oblici manipulacije, zloupotrebe poverenja i emocionalnog nasilja, posebno u okolnostima u kojima su članovi zajednice međusobno upućeni jedni na druge, a mogućnosti za ostvarivanje novih socijalnih i partnerskih odnosa ograničene. Nalazi ukazuju i da internalizovana homofobijam može otežati uspostavljanje međusobnog poverenja i podrške među LGBT osobama, posebno u manjim sredinama u kojima je strah od otkrivanja identiteta izraženiji.

Seksualni kontakti

Pored iskustava internalizovane homofobije i međusobnog nepoverenja, učesnici i učesnice govorili su i o predrasudama koje postoje unutar same LGBT zajednice kada je reč o HIV-u i seksualnom zdravlju. Iako Institut za javno zdravlje Srbije izveštava da najveći broj novodijagnostikovanih slučajeva HIV infekcije čine heteroseksualne osobe, HIV se i dalje u velikoj meri povezuje sa gej muškarcima.

¹⁵⁸ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

¹⁵⁹ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁶⁰ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁶¹ Učesnik intervjua u Nišu

¹⁶² Učesnik intervjua u Nišu

¹⁶³ Učesnik fokus grupe u Nišu

Sagovornici i sagovornice navode da odmah nakon autovanja često dobijaju pitanja o svom HIV statusu ili se suočavaju sa pretpostavkom da su HIV pozitivni:

*Svi misle za gejeve da imaju HIV.*¹⁶⁴

Takođe, otvorena je i tema o praktikovanju nezaštićenog seksa i da li imaju strah od namernog prenošenja polnih bolesti. Utisak koji je dobijen na osnovu njihovih odgovora je da je ova tema nedovoljno istražena i da zahteva posebno razmatranje, ali je naglašena veza o neodgovornosti u seksualnom kontaktu i nasilja. Posebno su gej muškarci svedoci ovakvog ponašanja:

*Ja sam imao slučaj da je tip koji je u suštini biseks, došao kod mene ali nije hteo da radi bilo šta sa mnom, tj. hteo je da sam ja tu, da budem prisutan, ali kao da me nema. Na primer, hteo je da gleda pornić sa nekim strejt ženama a da sam ja tu kao neki predmet, nužno zlo, i kada sam ga zamolio da ide kući on je postao agresivan. Na sreću sam imao načine da ga izbacim iz kuće tako da nije ništa bilo.*¹⁶⁵

Ovakvi iskazi pokazuju da seksualno nasilje ili ponižavanje u istopolnim kontaktima ne proizlazi isključivo iz seksualne orijentacije učesnika, već iz odnosa moći, objektivizacije i neprihvatanja sopstvenog identiteta. Svi naši sagovornici i sagovornice su dobro upoznati sa primerima agresivnosti tokom i nakon seksualnog odnosa, ali prepoznaju razloge za njihovu pojavu:

*To je potisnuta seksualnost i teškoća da se prihvati sopstveni identitet.*¹⁶⁶

Anonimni seksualni kontakti mogu predstavljati dodatni bezbednosni rizik, naročito u sredinama u kojima zbog stigmatizacije ne postoje dovoljno vidljivi i sigurni prostori za upoznavanje partnera. Poznati su i primeri kada seks sa nepoznatom osobom može da ugrozi ličnu bezbednost. Naši sagovornici ocenjuju da treba imati svest o tome koga dovode kući:

*Meni se dešavalo da se upoznam sa nekim i istog dana ga odvedem kući. Nije bilo da mi baš neko dođe na vrata i ja ga pustim, ali prošetamo, pokušam da vidim da li je serijski ubica i desi mi se da tog istog dana, u roku od pola sata ili sat od kada smo se upoznali dovedem nekoga kući.*¹⁶⁷

*Ja jesam to radio u Beogradu, ali za svakoga mogu bukvalno za minut da se raspitam ko je i šta je, da pogledam na Fejsu i slično.*¹⁶⁸

*Meni je jedan stariji gej pričao da je, dok je bio mlađi, kao i mnogi gejevi u to vreme išao na seks dejt u Tvrdavi sa potpuno nepoznatim muškarcima, i da je sa jednim nakon seksa koji je protekao OK, taj čovek odjednom postao agresivan, psovao ga, šutirao, svašta mu pričao*¹⁶⁹

Razgovor o stereotipima vezanim za HIV otvorio je i širu temu bezbednosti u seksualnim odnosima između LGBT osoba. Učesnici i učesnice govorili su o poverenju među partnerima, odgovornosti za seksualno zdravlje, prikrivanju informacija o polno prenosivim infekcijama i iskustvima agresivnog ponašanja tokom ili nakon seksualnog kontakta. Na osnovu njihovih odgovora može se zaključiti da je reč o temi koja zahteva posebna istraživanja, ali koja je u iskustvima učesnika i učesnica bila tesno povezana sa pitanjima bezbednosti i međusobnog poverenja.

¹⁶⁴ Učesnik intervju u Nišu

¹⁶⁵ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁶⁶ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁶⁷ Učesnik foku grupe u Nišu

¹⁶⁸ Učesnik intervju u Nišu

¹⁶⁹ Učesnik fokus grupe u Nišu

Internet i društvene mreže

Razgovori sa učesnicima i učesnicama pokazuju da internet zauzima specifično mesto u njihovim iskustvima bezbednosti. Iako ga opisuju kao prostor koji omogućava anonimnost, upoznavanje drugih LGBT osoba i slobodnije izražavanje identiteta, istovremeno su svesni rizika koje nosi, poput pretnji, ucena, narušavanja privatnosti i mogućnosti autovanja:

*Znam da je taj moj osećaj samo prividan, ali ja se osećam bezbedno.*¹⁷⁰

Ipak, za mnoge je internet jedino mesto koje pruža anonimnost i gde mogu da budu slobodni:

*Niko nije bezbedan na interenetu, ali, opet, tu može svako da bude šta hoće.*¹⁷¹

O svojim lošim iskustvima, LGBT osobe govore:

*Meni se često dešavalo, pošto sam na tim interenet gej grupama uvek imao sliku, da mi se neko anonimno javi od gejava, kao- ja tebe znam radiš tu i tu, ti si taj i taj... Ne znam, nisam se osetio ugroženo i nebezbedno ali nisam se osećao ni prijatno, u smislu, šta znam... ali sam se vremenom navikao, shvatio sam da je glupo sve, da je to njegov problem što se tako ponaša. Ali dešavalo se da mi kažu i-upropastiću ti život, reći ću ti na poslu, i slično. Ali, u suštini, nikada se nisam osetio baš nebezbedno, ali povremeno sam se osećao neprijatno u toj priči. Ali nemam baš neki strah.*¹⁷²

Iskazi učesnika i učesnica pokazuju da internet može istovremeno predstavljati prostor slobode i prostor novih bezbednosnih rizika. Anonimnost olakšava upoznavanje drugih LGBT osoba, posebno u manjim sredinama, ali istovremeno omogućava anonimne pretnje, pokušaje autovanja i različite oblike uznemiravanja. Zbog toga osećaj bezbednosti na internetu nije zasnovan na poverenju u digitalni prostor, već na proceni da koristi koje internet pruža prevazilaze rizike kojima su izloženi.

Javne ustanove i drugi javni prostori

Učesnicima/cama je postavljeno pitanje i da li se osećaju bezbedno na drugim uobičajnim javnim mestima, kao što su to zdravstvene ustanove, mesta za sport, verski objekti, itd.

Za razliku od drugih javnih prostora, zdravstvene ustanove kod učesnika i učesnica izazivaju specifičnu vrstu nesigurnosti, povezanu sa poverljivošću podataka, mogućnošću otkrivanja seksualne orijentacije i očekivanjem diskriminatornog postupanja zdravstvenih radnika:

*Kad sam išao kod psihološkinje u Dom zdravlja ona počne da mi priča šta je prethodni pacijent rekao, onda ja shvatim da će ta, iako ima zakletvu, sutra možda mužu da ispriča i da mu onda pokaže prstom na mene i odakle znam, nisam mogao ništa da joj kažem.*¹⁷³

¹⁷⁰ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁷¹ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹⁷² Učesnik intervjua u Leskovcu

¹⁷³ Učesnik fokus grupe u Nišu

Iskazi lezbejki i biseksualnih žena pokazuju da heteronormativne pretpostavke zdravstvenih radnika mogu dovesti do umanjivanja zdravstvenih rizika ili neadekvatnog pristupa preventivnim pregledima. Neke od ispitanica, osećaju nelagodu zbog pitanja o seksualnim odnosima, kada moraju da objašnjavaju da jesu i na koji način seksualno aktivne, te da, ukoliko prećutkuju svoju seksualnu orijentaciju, mogu dolaziti u neprijatne situacije kada je reč o razgovoru o kontracepciji ili određenim vrstama pregleda, kao i da zbog svoje seksualne orijentacije, ne osećaju da su kod ginekologa tretirane dovoljno ozbiljno:

*Jedna moja prijateljica koja je rekla ginekologu, kada ide na pregled on je primi zadnju, jer joj kaže- a, ti si lezbejka i tebi nije ništa opasno.*¹⁷⁴

U fokus grupi u Vranju je bilo i odgovora da je stepen sigurnosti u zdravstvenim ustanovama mali (ocena 2) na osnovu higijene. Najveći strah je, ipak, otkrivanje seksualne orijentacije:

*Što se mene tiče, da, kada bih možda morao da kažem, mislim da bi bila velika diskriminacija...*¹⁷⁵

*Odmah pretpostavljaju za gej muškarce da imaju HIV*¹⁷⁶

Takođe, svi sagovornici govore da se, u slučaju pojave nekih polnih bolesti, nerado obraćaju doktoru:

*Znam da je radio neki doktor za kožne bolesti koji je bi gej, pa su onda svi gejevi išli kod njega jer su se osećali sigurnije.*¹⁷⁷

*Čak ima i odbojnost za testiranje na HIV jer ljudi misle da će ih tamo neko provaliti da su gej.*¹⁷⁸

Za razliku od iskustava sa pojedinim zdravstvenim ustanovama, učesnici i učesnice iz Niša pozitivno ocenjuju rad Zavoda za javno zdravlje, ističući profesionalnost zaposlenih i osećaj sigurnosti prilikom testiranja na HIV:

*Svi ljudi koji rade u Institutu su potpuno friendly, to im je zanimanje.*¹⁷⁹

Međutim, muškarci ocenjuju da kod dobrovoljnog davanja krvi, i dalje u praksi postoji određena vrsta diskriminacije na osnovu ispitivanja zdravstvenog osoblja o praktikovanju analnog seksa, odnosno pripadnosti nekoj *rizičnoj grupi*.¹⁸⁰

Što se tiče sportskih objekata, LGBT osobe izražavaju da ta mesta nisu posebno bezbedna za njih, posebno ukoliko je njihova seksualne orijentacija poznata ili može biti pretpostavljena. Iskazi učesnika i učesnica pokazuju da osećaj nebezbednosti nije vezan za bavljenje sportom kao takvim, već za prostore u kojima dolazi do izlaganja tela ili intenzivne međusobne interakcije, poput svlačionica i teretana:

¹⁷⁴ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁷⁵ Učesnik fokus grupe u Vranju

¹⁷⁶ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹⁷⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁷⁸ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁷⁹ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁸⁰ Kao rezultat višegodišnjeg zagovaaranja Labrisa – organizacije za lezbejska ljudska prava, Institut za transfuziju krvi Srbije, 2007 godine, napravio je novi upitnik koji, za razliku od stare verzije, akcenat ne stavlja na rizične grupe, već na rizično ponašanje.

Čak i neko ko nije gej, a ima gej odlike, može da ima više problema. Ja mogu samo da se plašim nekog fet šejminga¹⁸¹, ali ovako ne. I ako odem i na neku utakmicu meni na čelu ne piše, i ja se ne osećam nebezbedno.¹⁸²

Jedino imam problem ako neko zna, možda abih zato imala problem u svalčionici. Na primer, žene koje znaju za mene imaju problem da se svuku ispred mene.¹⁸³ Teretane ne baš toliko, ali svlačionice u školi bih naveo kao najnebezbednije delove škole.¹⁸⁴

Moj drug je gej i imao je problem. Nije toliko feminiziran, ali pomalo jest i imao je problem u teretani jer ga je neki muškarac percipirao kao geja i na javnom mestu, u teretani ga je ponizio i vređa.¹⁸⁵

Meni bi, iskreno, bilo neprijatno da odem u teretanu. Bilo bi mi lepo za oči ja da gledam, ali zbog tlikog nivoa testosterona... iako znam da ima sigurno i onih koji nisu autovani i koji su napucani, ali neće da priznaju... ali možda zbog moje konstitucije bi mi bilo neprijatno, osećao bih se kao da svi gledaju, da svi znaju... mislim taj osećaj imam stalno.¹⁸⁶

Mislim da su teretane čak i bezbedne jer su to neka fenski mesta, tamo sve idu i non-stop se slikaju i propagira se metroseksualnost.¹⁸⁷

Po pitanju bezbednosti na mestima kao što su crkve i druge verske ustanove, ispitanici/ce ne izražavaju nikakav stav, pre svega oni koji ne posećuju verske objekte. Oni koji se smatraju vernicima kažu da nemaju problema, iz razloga što nisu otvoreni po pitanju svoje seksualne orijentacije. Kao i u drugim društvenim prostorima, osećaj bezbednosti u verskim objektima uslovljen je mogućnošću da seksualna orijentacija ostane nepoznata drugim ljudima.

Institucije zaštite

Ovaj segment razgovora je imao za cilj da se ispita stepen poverenja LGBT osoba u institucije i mogućnost da ih institucije zaštite. Kao najvažnije institucije za bezbednost, izlistani su policija, tužilaštva, centri za socijalni rad i zdravstvene ustanove. Razgovor je pokazao da je poverenje u institucije zaštite veoma nisko. Većina nije imala neposredna iskustva sa policijom, tužilaštvom ili centrima za socijalni rad povodom nasilja ili diskriminacije, ali su gotovo svi izražavali sumnju da bi ih institucije zaštitile ukoliko bi im se obratili, ali i ogorčenost:

Ja sam skoro, pre nedelju dana imala slučaj diskriminacije. Institucije kažu- ti slobodno dođi i prijavi nasilje- a onda kada sam došla i požalila se. oni su mi rekli- pa šta da ti kažem, mislim da si ti kriva za to. To je bilo u Centru za socijalni rad i u policiji, o policiji da ne pričam posebno, policija je u Leskovcu propala stvar.¹⁸⁸

¹⁸¹ (Eng. fat shaming) Osuđivanje i omalovažavanje nečije težine

¹⁸² Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁸³ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹⁸⁴ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁸⁵ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁸⁶ Učesnik fokus grupe u Vranju

¹⁸⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁸⁸ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

Za razliku od učesnika i učesnica iz Leskovca i Vranja, deo ispitanika iz Niša već je imao iskustva saradnje sa institucijama kroz aktivnosti lokalne LGBT zajednice. Međutim, ni ta iskustva nisu nužno dovela do većeg poverenja, već su pojedini učesnici i učesnice saradnju doživljavali kao formalnu i nedovoljno iskrenu:

Ja sam bila na nekim konferencijama i nije to nebezbedno, nego se ja osećam....oni pričaju- otvorena su vam vrata- a u stvari se tačno vidi da nisu otvorena, da je to jedan pinkwashing¹⁸⁹ u ovoj šugavoj zemlji. Mene nervira taj neki bezobrazluk, merkaju me na neprijatan način, ne osećam iskreno tu njihovu podršku, a koliko je to bezbedno ne znam iako trebam neku pomoć od njih... ne znam, imam osećaj da ne shvataju ozbiljno i da su tu samo zbog toga što moraju.¹⁹⁰

Institucije nemaju kontakt sa zajednicom, nema osećaj, nisu senzibilisani i onda neko će možda da im se javi sa konkretnim problemom a oni neće moći da to procene kako treba i onda mogu nekoga da ugroze.¹⁹¹

Ako uzmemo u obzir da nijedna presuda o zločinu iz mrženje nije donesena u poslednjih 6 godina, onda možemo da vidimo da oni ne vide da je to nešto što stvarno postoji kao problem- zločin iz mrženje.¹⁹²

O postojanju konkretnih pozitivnih iskustva sa policijom, dati su sledeći odgovori:

Bez obzira da li je neko LGBT ili nije, iskreno, ne mislim da ima pozitivnih iskustva. Mislim da mnogi zloupotrebljavaju svoj položaj, da žele da budu dominantni u odnosu na obične građane ,umesto da im pomažu, mislim, nekako nemaju pristup. Baš juče ili prekujuče, drug je slikao na nekoj humanitarnoj utakmici i prišao mu je policajac i rekao da ga ne slika, a slikao ga je zato što se policajac drao veoma neprimereno, a on mu je prišao i rekao- Nemoj ti da me slikaš jer ću da ti polomim taj aparat u 365 delova- tako mu je rekao.¹⁹³

Dok nisam znao za oficirku za vezu ja se nikada ne bih javio policiji, jer moj otac zna svakog policajca u gradu. I njoj se ne javljam baš preterano, jer kad smo organizovali jedan LGBT događaj i išao sam da ga prijavim, oni na portirnici su baš bili neljubazni.¹⁹⁴

O tome šta bi uradili u slučaju nasilja i diskriminacije, učesnici i učesnice govore:

Generalno, ja nemam poveranja u naš pravni sistem iako sam završio prava, jer ono što se dešava iza kulisa, kako se tu radi i šta se tu radi... iskreno, uopšte nemam poverenja.¹⁹⁵

Ja očekujem i kada bi rekli da trpimo nasilje zato što smo gej da bi onda rekli- e sad ćeš tek da ga trpiš...¹⁹⁶

Ja sam miran tip osobe ali u tim nekim situacijama umem da budem veoma žustra. Ja umem i da se bijem i da pretim. Ako me neko, na primer, pozove kao što me je zvala bivša devojka da preti, kažem da više ne zove jer ću da prijavim i pozovem policiju, da pošaljem nekog kući kod nje da je

¹⁸⁹ Pinkwashing označava promotivno ili političko iskazivanje podrške LGBT pravima bez suštinskih promena u položaju LGBT osoba.

¹⁹⁰ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁹¹ Učesnica fokus grupe u Nišu

¹⁹² Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁹³ Učesnik fokus grupa u Vranju

¹⁹⁴ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁹⁵ Učesnik fokus grupe u Nišu

¹⁹⁶ Učesnik fokus grupe u Vranju

*prebije. Ne bih stvarno zvala policiju nito bilo koga, pre svega jer bi se to saznalo. Izborila sam se sa tom situacijom sama.*¹⁹⁷

Zajednica smatra da ljudi zaposleni u institucijama, posebno onim koji se tiču bezbednosti, imaju predrasude prema LGBT osobama:

*Mislim da to njima potiče iz nekog neznanja i da nemaju želje da prihvate nešto što je drugačije.*¹⁹⁸

*Mislim da je svaki policajac koga je znam homofobičan.*¹⁹⁹

*Ne znam da li bih kao LGBT prijavio nasilje. Možda, pošto ih sada zakon obavezuje da ne diskriminišu, ali mislim da bi ipak bila možda neka vrsta diskriminacije...²⁰⁰ Ja imam dva rođaka koji su policajci i vidim da se svi oni druže i van posla. I vremenom se stvori neka profesionlana ili možda i lična deformacija, da je to sve neko muško društvo i konstantno se forsiraju neki stereotipi i baš, obojica su baš ono homofobični, tako da ...*²⁰¹

*Tu je ta neka pasivna diskriminacija, ili ne znam kako bih to nazvala. Eto, recimo moja komšika radi na šalteru za pasoše i lične karte i došao je kod nje jedan dečko koji je gej i posle ona priča- lele došla ona pederčina, što me iznervira, namerno sam ga loše slikala, samo da ispade loše na sliku!*²⁰²

Nepoverenje prema institucijama nije oblikovano isključivo iskustvima vezanim za seksualnu orijentaciju. Pojedini učesnici i učesnice navodili su i događaje koji nisu bili neposredno povezani sa LGBT zajednicom, ali su u njima prepoznali nespremnost institucija da zaštite građane od nasilja i zastrašivanja. Jedan od takvih događaja se desio 22. juna 2017. ispred i u Medija centru u Nišu, kada je prekinuta projekcija dokumentarnog filma *Albanke su naše sestre*²⁰³. Grupa od pedesetak muškaraca, sa srpskim i četničkim obeležjima je skandirala protiv Albanaca, i nije dozvoljavala da zainteresovani uđu u zgradu u kojoj se nalazi Medija centar, a neki od njih su upali i u salu, iznoseći razne pretnje ukoliko se pusti film. U ovom incidentu nije niko povređen jer je bila prisutna i policija, ali po mišljenju učesnika i učesnica fokus grupe koji su bili zainteresovani da pogledaju film, policija nije učinila ništa da bi omogućila da se film nesmetano prikaže.²⁰⁴

*Letos kada smo išli na projekciju filma smo morali da se sklonimo od fašista, ja sam se osećao strašno, jer su bukvalno blokirali ulaz.*²⁰⁵

*Osećala sam se potpuno nezaštićeno od policije koja je trebalo da omogući da pogledamo film. Kako onda da se obratim kao lezbejka..*²⁰⁶

O postojanju posebnih policijskih službenika u Nišu za saradnju sa LGBT zajednicom su bili informisani svi učesnici/ce fokus grupe u Nišu, ali samo jedan učesnik u Vranju i jedna učesnica u Leskovcu. Razgovori pokazuju da poverenje nije usmereno prema instituciji policije kao takvoj, već prema konkretnoj osobi za koju učesnici procenjuju da poseduje znanje i spremnost da im pruži

¹⁹⁷ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

¹⁹⁸ Učesnica fokus grupe u Vranju

¹⁹⁹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²⁰⁰ Učesnik fokus grupe u Vranju

²⁰¹ Učesnik intervjua u Vranju

²⁰² Učesnica fokus grupe u Nišu

²⁰³ *Albanke su naše sestre* je dokumentarni film iz 2017. godine koji istražuje odnose između Srba i Albanaca, fokusirajući se na antiratne proteste i solidarnost tokom ratnih sukoba devedesetih. Film su producirali Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV), BIRN Kosovo i forumZFD, a realizovan je u okviru projekta podržanog od strane Evropske unije s ciljem promovisanja pomirenja i suočavanja sa prošlošću. Sam naziv inspirisan je antirratnim transparentima koje su aktivistkinje *Žena u crnom* nosile u Srbiji 1999. godine.

²⁰⁴ <http://rs.n1info.com/a277925/Vesti/Vesti/U-Nisu-prekinuta-projekcija-filma-Albanke-su-nase-sestre.html>

²⁰⁵ Učesnik fokus grupe u Nišu

²⁰⁶ Učesnica fokus grupe u Nišu

podršku. Nakon objašnjenja uloge tih policijskih službenika u policiji i zajednici, skoro svi izražavaju stav da bi im se obratili u slučaju potrebe, ali pod uslovom da je osoba koja obavlja tu dužnost senzibilisana:

Pa zavisi koja je to osoba koja bi bila na tom mestu, iskreno, jer ako radi taj posao ne mora da znači i da je prava osoba za to.²⁰⁷ Ako je stavljen neko ko je edukovan, ko stvarno hoće to da radi, ko je stvarno za to da smo svi jednaki, hoće da se bori za gej prava, onda u redu, ali ako je neko ko je tu stavljen samo da bi ta pozicija postojala na prapiru, onda ne.²⁰⁸

Iako je prvi postavljen oficir za vezu u gradu Nišu i sam autovani homoseksualac, a takođe i poreklom iz Vranja²⁰⁹, gde je radio kao policijski službenik, sa ovom informacijom učesnici i učesnice fokus grupa nisu bili upoznati:

Dobro, to ne znam, ali znam da meni pada na pamet ako mi se nešto desi da mogu da se javim i zaštitniku građana.²¹⁰

Možda bih se javila oficirki za vezu i nekim njihovim kolegama, ali ostalima ne.²¹¹

Sada kada imam iskustvo i kada znam koja su moja prava ja bih im se javila jer znam šta mogu da preduzmem i kažem ako se ne ponašaju kako treba.²¹²

Nalazi istraživanja ukazuju da formalno postojanje institucija zaštite nije dovoljno da bi LGBT osobe razvile osećaj bezbednosti. Za njih je podjednako važno da institucije budu dostupne, senzibilisane i da ulivaju poverenje da će postupati profesionalno i bez diskriminacije. U uslovima izraženog nepoverenja, učesnici i učesnice razvijaju alternativne strategije zaštite, oslanjajući se na sopstvene resurse, bliske osobe ili LGBT zajednicu, umesto na formalne mehanizme zaštite. Takođe, nepoverenje prema institucijama zaštite se ne zasniva isključivo na očekivanju diskriminacije zbog seksualne orijentacije, već i na opštem uverenju da institucije ne pružaju delotvornu zaštitu građanima i građankama. U takvom kontekstu, LGBT identitet predstavlja dodatni razlog za oprez, ali ne i jedini izvor nepoverenja.

Zakoni

Učesnici i učesnice istraživanja uglavnom nisu dovodili u pitanje značaj zakonske zaštite, već su izražavali nepoverenje u doslednu primenu postojećih propisa:

Stanje je srednje žalosno za prava LGBT osoba u Srbiji.²¹³

Većina smatra da se zakoni često usvajaju zbog međunarodnih obaveza države, posebno zbog zahteva pri priključivanju Evropskoj uniji, dok njihova primena u svakodnevnom životu izostaje.

²⁰⁷ Učesnica fokus grupe u Vranju

²⁰⁸ Učesnica fokus grupe u Vranju

²⁰⁹ Intervju sa Aleksandrom Stojmenovićem, nacionalnim oficirima za vezu sa LGBT populacijom, u emisiji Kažiprst TV B92 od 18. maja 2016. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=05&dd=18&nav_category=12&nav_id=1133068

²¹⁰ Učesnik fokus grupe u Vranju

²¹¹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²¹² Učesnica fokus grupe u Nišu

²¹³ Učesnik fokus grupe u Nišu

*Kada bi neko bio osuđen za zločin iz mržnje možda bi se neko drugi ipak pazio šta radi.*²¹⁴

*Ma, kada bi ih neko rebnuo po džepu možda bi se nešto promenilo, to najviše boli ljude u Srbiji.*²¹⁵

Učesnici i učesnice kao jedan od najvažnijih primera pravne neravnopravnosti navode činjenicu da istopolni parovi u Srbiji ne mogu da zaključe brak niti registruju partnersku zajednicu. Istovremeno, ukazuju i na to da nasilje u istopolnim partnerskim odnosima nije prepoznato u okviru zakonodavstva koje uređuje zaštitu od nasilja u porodici, što dodatno otežava ostvarivanje zaštite i pristup pravima žrtava.

Razgovor pokazuje da formalno postojanje zakonskih normi samo po sebi ne doprinosi osećaju bezbednosti ukoliko izostaje poverenje u njihovu doslednu primenu. Za ispitanike i ispitanice pitanje jednakosti nije ograničeno samo na zaštitu od diskriminacije i nasilja, već obuhvata i puno priznanje partnerskih i porodičnih prava. Ovakvi nalazi ukazuju da pravna bezbednost LGBT osoba nije određena isključivo sadržajem zakona, već i poverenjem da će se oni primenjivati jednako prema svim građanima i građankama.

LGBT zajednica kao zaštitni faktor ljudske bezbednosti

Mesta za okupljanje kao faktor građenja zajednice

U skladu sa početnom pretpostavkom istraživanja, nalazi pokazuju da LGBT da zajednica predstavlja jedan od najvažnijih zaštitnih faktora za osećaj bezbednosti i pripadanja. Za pojedine učesnike i učesnice upravo su druge LGBT osobe jedine koje znaju za njihovu seksualnu orijentaciju, pružaju podršku i prihvataju ih bez pokušaja da ih promene. Zajednica utiče na percepciju diskriminacije, daje podršku i individuu čini jačom, pre svega u psihološkom smislu i potvrdi sopstvenog identiteta. Nasuprot tome, odsustvo zajednice ili nemogućnost povezivanja sa drugim LGBT osobama povezani su sa osećajem usamljenosti, izolacije i nepripadanja. Osobe bez zajednice mogu da smatraju da sa njima nešto nije u redu i skloniji su samopovređivanju ili samoubistvu.

LGBT zajednice mogu da čine par ljudi koji se međusobno druže i koji su jednim drugima otkrili svoje identitete. Kako ne moraju da budu vidljive da bi postojale, postoji mogućnost da je uvek bilo i da ima LGBT zajednica u konzervativnijim i manjim sredinama u Srbiji, ali i da se pripadnici i pripadnice takvih malih zajednica mogu smatrati srećnim jer su pronašli druge osobe pred kojima se mogu osećati slobodno. Oni koji u svom okruženju nemaju ljude koje smatraju sličnim sebi, a takvih je mnogo više, ili su iz nekog razloga izopšteni iz LGBT krugova, recimo zbog godina, boje kože, ekonomskog ili socijalnog statusa, itd, pokazuju viši nivo nezadovoljstva sopstvenim životima.

²¹⁴ Učesnik fokus grupe u Nišu

²¹⁵ Učesnica fokus grupe u Nišu

Nalazi ovog istraživanja ilustruju značaj drugih LGBT osoba. Ovaj iskaz pokazuje da odlazak iz lokalne sredine nije motivisan isključivo ekonomskim razlozima, već i potrebom za životom u prostoru u kojem je moguće ostvariti pripadanje zajednici i slobodnije izražavanje identiteta:

Ja slabo znam mlađe ljude u fazonu. Samo su strejt ljudi oko mene i niko ne zna. Jedna drugarica sa kojom se družim svakodnevno zna, međutim, ni ona nije baš pouzdana tako da sa njom slabo pričam o tome. Nije lako. Ja sam sebe istrenirala, prihvatila sam da tako mora biti dok sam ovde i živim za dan kad ću otići iz Leskovca. Da mogu slobodno da koračam i dišem punim plućima... Ventil mi je da dolazim u Niš kad su žurke.²¹⁶

Po uspehu da dopremo do LGBT zajednica, u Leskovcu to nismo ostvarile:

U mojoj školi se znalo ko je LGBT, vidi se ko je nafemiziraniji. Nije bilo kao u Kolektivu (projekat LGBT Kolektiv), ljudi se samo znaju i družu se i to je samo na tom nivou. Družiš se sa nekim zato što ti prija, ne po difoltu zato što je gej.²¹⁷

Poznajem neke ljude u Leskovcu ali se slabo družimo. U Leskovcu, u našem malom svetu, nema mesta za izlaske, za upoznavanje.²¹⁸

Učesnice iz Leskovca, njih ukupno 4, su prvi put videle jedan drugu upravo na fokus grupi. Sama činjenica da su se prvi put upoznale tokom istraživanja govori o slaboj povezanosti lokalne LGBT zajednice u Leskovcu i ograničenim mogućnostima međusobnog povezivanja. Jedna od njih govori o svom iskustvu:

Uvek se to veoma se krilo, svi su se krili. Desilo se jednom, to je bilo 1997. kad sam bila na jednoj žurci, ona je bila udata žena i mi smo se poljubile i to su videli svi. Posle su nas ismejivali danima. Mi smo rekle da smo bile pijane, da je to bio drugarski poljubac. Ali, to nije bio drugarski poljubac.²¹⁹

Iskazi pokazuju da osećaj bezbednosti ne zavisi isključivo od formalnog označavanja prostora kao LGBT friendly, već od iskustva da se u njemu mogu slobodno okupljati i izražavati bez straha od nasilja ili uznemiravanja. Ni u jednom gradu u južnoj Srbiji ne postoji javno mesto na kome se okuplja LGBT zajednica. LGBT osobe se zbog toga same organizuju u okviru svog kruga prijatelja i poznanika:

Kafić u koji mi idemo je prilično gej frendly, mada nije zvanično, ali nekako dolaze ljudi iz zajednice i prosto je sama situacija takva da sam, kada sam jedno vreme prestao da koristim i Grajnder i Romeo i sve te aplikacije, odjednom počeo da upoznajem ljude spontano u tom kafiću. U drugim kafićima toga nema, nekako se ljudi ne osećaju slobodno.²²⁰

Ima nekih mesta u gradu, ona nisu zvanično gej frendli ali se u grupi prenese pa izlazimo tamo i niko nas ne dira.²²¹

Ja kafić gde izlazimo ocenjujem sa 5, tamo se super osećam. Čak i ako ljudi znaju, ja mislim da niko neće da upadne i da nas napadne. Tamo je 90% ljudi gej, tamo i rade gej osobe.²²²

²¹⁶ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²¹⁷ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²¹⁸ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²¹⁹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²²⁰ Učesnik fokus grupe u Vranju

²²¹ Učesnica fokus grupe u Nišu

²²² Učesnik fokus grupe u Vranju

Osim za međusobnu podršku, LGBT zajednice doprinose i upoznavanju ljudi za građenje emotivnih i/ili seksualnih veza. Nepostojanje ili male zatvorene zajednice onemogućavaju razvijanje takvih odnosa:

Mislim, sada mi je već malo... jer znam sve ljude i ne znam kako da, u nekom smislu, nađem nekog novog.²²³ Znam dosta ljudi, mislim više znam lezbejke nego gej muškarce, i one se uglavnom međusobno znaju i sve su te veze uglavnom bile između sebe.²²⁴

Učesnice iz Leskovca, iako se nisu međusobno poznavale, jesu znale i posećivale *gej žurke* u Nišu, o kojima je bilo reči u uvodu. Iako postoji zajednica, ispitanici i ispitanice u Vranju nisu znali za organizovanje *žurki* u Nišu.

Kao što je već rečeno, *žurke* u Nišu su tokom vremena prestale da imaju aktivistički karakter i postajale su potpuno komercijalne. Kako su LGBT osobe pogođene nedostatkom novca, *žurke* namenjene samo toj ciljnoj grupi nisu dovoljno isplative pa su i organizatori postajali sve više otvorenije prema ljudima koji nisu LGBT. Reakcija LGBT zajednice je bila da je polako prestala da posećuje *žurke*, jer se nisu osećali prijatno:

Kod O. na žurkama sam se osećala skroz bezbedno, ali na ovim posle žurkama ne. Stalno je upadala policija, strejtaši. On (novi organizator žurki) je pravio da, recimo bude gej do dva, a od dva, strejt. I onda kada je nama najlepše on dovede strejtaše i kaže sada će da dođu strejt ljudi, ponašajte se normalno. I mi smo se ponašali normalno i otišli smo kući. U četiri zida... što je normalno.²²⁵

Ovaj iskaz ilustruje kako se granice prihvatljivosti LGBT identiteta uspostavljaju i unutar prostora koji su prvobitno nastali kao mesta okupljanja zajednice. Zahtev da se *ponašaju normalno* učesnici i učesnice doživljavaju kao zahtev da ponovo prikriju sopstveni identitet, zbog čega takvi prostori gube svoju osnovnu funkciju.

LGBT osobe iz Niša i okoline su rado odlazile na *žurke*, pri tom izražavajući veći stepen poverenja za sopstvenu bezbednost nego u drugim gradovima:

Ja se u Beogradu ne osećam bezbedno, zato što svi znaju gde su ti klubovi. Jer znam da je bilo napada na te klubove i onda i kada imam priliku da odem, ja izbegavam.²²⁶

Ja se na gej žurkama osećam bezbedno jer nas ima mnogo. Ako nas ima 500 mora da dođe 500 njih da bi nešto bilo, ako dođe njih 5 šta nam mogu.²²⁷

Niko od prisutnih na fokus grupi nije imao iskustvo da propusti neku od tih *žurke* zbog bezbednosti.

Organizovanje *žurki* je prestalo, učesnici fokus grupe kažu da je razlog za to da je počelo da dolazi sve manje ljudi, počelo je da se pojavlju sve više ljudi koji nisu LGBT, *žurke* za zajednicu su najavljivane i otkazivane tokom poslednjeg dana, organizovane su svake nedelje što je po mišljenju fokus grupe bilo previše često, pre svega iz materijalnih razloga, cene pića su bile visoke, itd.

Nekako mi atmosfera nije bila baš nesto, nije više bilo to-to.²²⁸

²²³ Učesnik fokus grupe u Vranju

²²⁴ Učesnik fokus grupe u Vranju

²²⁵ Učesnica fokus grupe u Nišu

²²⁶ Učesnica fokus grupe u Nišu

²²⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

²²⁸ Učesnica fokus grupe u Nišu

Učesnica fokus grupe koja je ranije organizovala LGBT žurke govori o problemima sa kojima se susretala, *ucenjivanju* od strane vlasnika lokala jer su tražili sve više novaca za iznajmljivanje prostora i neprestane brige za bezbednost onih koji dolaze:

Ja sam stalno imala strah zato što sam bila odgovorna prema tome što radim. Naravno i strah kao lezbejka ali i strah ako se nešto desi, jer ja sam odgovorna za sve njih. I posle kada je krenula saradnja sa policijom malo sam se osećala bezbednije, jer znam da mogu da računam na nekog. I koko god to zvučalo, kada sam ja znala da postoji neko koga je mogu da okrenem i da postoji ta patrola koja zna gde smo i šta smo, onda nekako malo, ali samo malo, mi je bilo lakše. Jer dok oni dođu (policija) može njih destet da upadne i gotovo, šteta je već učinjena. Sreća je da se nikada nije desilo ništa ozbiljno, osim nekih čarki, verbalno, kada neko izlazi sa žurke pa im neko ispred nešto dobaci. Najviše su izloženi feminizirani momci, možda više nego bučice²²⁹.

Sreća, nije bilo ništa ozbiljnije, ali ja recimo sve vreme, ni jednog jedinog trenutka nisam bila opuštena.²³⁰

Nalazi istraživanja potvrđuju da postojanje LGBT zajednice predstavlja jedan od ključnih zaštitnih faktora za osećaj bezbednosti, pripadanja i psihološkog blagostanja LGBT osoba. Istovremeno, zajednica ne postoji spontano, već zavisi od postojanja prostora u kojima se ljudi mogu okupljati, upoznavati i razvijati međusobno poverenje. Iskustva učesnika i učesnica pokazuju da nestanak ili komercijalizacija takvih prostora može dovesti do slabljenja zajednice i ponovnog osećaja izolovanosti. U tom smislu, mesta okupljanja ne predstavljaju samo prostore za druženje, već važan element izgradnje zajednice i unapređenja ljudske bezbednosti LGBT osoba u lokalnim sredinama.

LGBT zajednica kao izvor podrške

Ako mesta okupljanja predstavljaju fizički prostor u kojem LGBT zajednica nastaje i održava se, iskustva učesnika i učesnica pokazuju da zajednica ima mnogo širi značaj od samog druženja. Ona predstavlja važan izvor emocionalne podrške, prihvatanja, razmene iskustava i razvoja osećaja pripadanja. Za mnoge LGBT osobe, posebno u manjim sredinama, upravo zajednica predstavlja prvi prostor u kojem mogu otvoreno da govore o svom identitetu i razvijaju osećaj lične sigurnosti.

Za pojedine učesnike i učesnice značaj LGBT zajednice proizlazi iz iskustva da u svakodnevnom životu nemaju osobe sa kojima mogu da podele svoja iskustva i koje mogu u potpunosti da razumeju njihov položaj. Osećaj nepripadanja heteronormativnom društvenom okruženju i očekivanja da svoj život usklade sa dominantnim društvenim normama dodatno naglašavaju potrebu za zajednicom u kojoj mogu biti prihvaćeni bez skrivanja sopstvenog identiteta.

Tokom istraživanja je pokazano da potreba za LGBT zajednicom ne proizlazi samo iz zajedničke seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, već i iz osećaja da ih ljudi iz većinskog okruženja često ne mogu razumeti. Zajednica zbog toga predstavlja prostor u kojem iskustva, dileme i životni planovi ne moraju da budu objašnjavani niti opravdavani.

²²⁹ Buč (eng. Butch) lezbejke, termin koji dolazi sa engleskog govornog područja iz 50-tih godina prošlog veka, opisuje žene koje neguju maskulin izgled, odnosno ne odgovaraju utvrđenim normama kako treba da izgleda i da se ponaša žena. Pored butch, u upotrebi je i izraz fam (femme), koji opisuje lezbejke čiji izgled odgovara rodnim društvenim normama ženstvenosti.

²³⁰ Učesnica fokus grupe u Nišu

*Osećam se odvratno. Prosto nemam želju ni da se družim niti da upoznajem ljude, mislim ako su htetero, jer nema svrhe. Kad odem na piće sa drugaricama ili sestrama osećam kao da to nisu ljudi iz mog sveta, nije mi prijatno.*²³¹

*Meni je mnogo lakše da slušam negativne komentare i pretnje nego da živim u nekom paralelnom univerzumu gde se očekuje da posle fakulteta udam i rađam decu, što bi meni bilo mnogo teže.*²³²

Zajednica ne predstavlja samo prostor druženja, već može imati važnu ulogu u procesu prihvatanja sopstvenog identiteta, razvoja otpornosti i prevazilaženja osećaja usamljenosti i beznađa:

*Ja sam presekla kad sam došla ovde (Ženski prostor) i srela nekog ko je stariji i ko može da čuje. Imala sam prijatelje koji su me slušali i koji su vršnjaci i koji su me podržali i posle autovanja i svega, ali posle dolaska u Žp to se promenilo. Shvatila sam da ima ljudi koji žive i bez roditelja i bez primarne porodice. Shvatila sam da je to veliki dar, u stvari, ja imam umetnost koju mogu da se iskažem i da je to moj veliki filter i oslobođenje od svega i da bilo koje neprihvatanje i neodobravanje od bilo koga nije dovoljno jako da ja uradim nešto (naškodim) sebi. Borimo se, nikom nije lako.*²³³

U Vranju LGBT zajednicu predstavljaju mladi, okupljeni kao volonteri i volonterke oko nekoliko organizacija civilnog društva. Međutim, ne dobijaju uvek podršku okoline za svoj aktivizam:

*Ja se trudim da budem aktivan, ali sam dobio informaciju da se ja guram*²³⁴

Svoje aktivnosti je u Vranju sprovodila organizacija Centar E8, usmerena na rad sa mladim ljudima širom Srbije i koja se bavi i temom diskriminacije. Kako više nije bilo mogućnosti da se njihove aktivnosti u Vranju i dalje sprovode, među okupljenima na fokus grupi je preovladavao osećaj da im takve aktivnosti i podrška jako nedostaju:

*Mi smo radili sa mladima i za mlade, najviše na teme rodna ravnopravnost i prevencija rodno zasnovanog nasilja, promovisanja zdravih stilova živote, aktivizma i volontarizma, ali uglavnom ljudi misle da mi na našim radionicama od običnih ljudi pravimo pedere.*²³⁵

Ova grupa mladih ljudi je nastavila da se okuplja i druži, među njima ima onih koji se identifikuju kao LGBT i kao strejt i odaju utisak zajednice. Ova grupa je zbog svojih aktivnosti poznata među mladima i predstavlja utisak da pripadnost Centru E8 može da zameni otkrivanje sopstvenog identiteta, i to na lakši način:

*Juče mi se baš desilo da mi jedan momak kaže- brate, bio sam na nekom rođendanu i tamo je bio neki peder sa momkom i sreća pa se nisu poljubili, jer da su se poljubili ja bih se ispovraćao- Ja ga pitam- šta to ima veze- a onda mi on kaže- a da ti si iz E8.*²³⁶

Zajednica u Nišu je ocenila da u gradu, generalno, nema dovoljno aktivizma, da nevladine organizacije mogu malo da doprinesu a da su prava LGBT osoba i dalje ugrožena:

*I dalje nas biju.*²³⁷

²³¹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²³² Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²³³ Učesnica intervju u Nišu

²³⁴ Učesnik fokus grupe u Vranju

²³⁵ Učesnik fokus grupe u Vranju

²³⁶ Učesnik fokus grupe u Vranju

²³⁷ Učesnik fokus grupe u Nišu

Treba da postoje organizacije koje se bave konkretnim LGBT temama, da javno zagovaraju, da stalno budu vidljive.²³⁸ Bilo bi super kada bi se svi koji su na nekim pozicijama autovali, bilo bi super i u institucijama i u nevladinim organizacijama.²³⁹

Iskazi učesnika i učesnica iz Vranja pokazuju da podržavaju aktivnosti namenjene LGBT osobama, ali istovremeno procenjuju da bi organizacija koja bi se javno identifikovala kao LGBT organizacija u njihovoj sredini mogla izazvati dodatni otpor i povećati rizik za njene članove. Na pitanje da li bi osnivanje LGBT organizacije u Vranju moglo da doprinese poboljšanju položaja LGBT osoba, dobile smo sledeće odgovore:

Realno, organizacija koja se bavi isključivo LGBT temom bi napravila da stvar bude samo još gora, jer kada nešto pritiskamo onda dobijemo samo suprotno, mislim da ne treba da preterujemo, da ne ide ništa radikalno nego polako i strpljivo, da ide spontano da ne ne navaljujemo.²⁴⁰ Organizacije mogu da pomognu, ali da eksplicitan naziv da je ta organizacija baš LGBT bi imao suprotan efekat. Ako bi ja radio u toj organizaciji onda bi svi znali da sam gej.²⁴¹

Moralo bi da se radi na edukaciji širokih masa, i u školama, zato što.... interesantno mi je gledanje strejt muškarca, ako misli da sam ja gej, on će automatski misliti da ja njega obavezno želim. Zato ti misliš da ja tebe, tako glupog mogu da želim...²⁴²

Nalazi istraživanja pokazuju da LGBT zajednica predstavlja jedan od najvažnijih izvora psihološke podrške, prihvatanja i osećaja pripadanja. Za mnoge učesnike i učesnice upravo su druge LGBT osobe i organizacije civilnog društva predstavljale prvo mesto na kojem su mogli otvoreno da govore o svom identitetu i steknu iskustvo prihvatanja. Istovremeno, iskustva iz Vranja ukazuju da oblik organizovanja zajednice mora biti prilagođen lokalnom društvenom kontekstu, jer vidljivost koja u jednoj sredini predstavlja izvor osnaživanja u drugoj može biti doživljena kao dodatni bezbednosni rizik.

Budućnost zajednica, migracije kao strategija bezbednosti

Migracija se u ovom istraživanju ne pojavljuje samo kao individualna životna odluka, već i kao društveni proces koji istovremeno predstavlja strategiju povećanja lične bezbednosti pojedinaca i faktor slabljenja lokalnih LGBT zajednica iz kojih oni odlaze.

Istraživanje je potvrdilo da LGBT osobe ne govore samo da žele da odu, već one i zaista odlaze. Bilo je mnogo primera koje u učesnici i učesnice izneli o ljudima koje su poznavali a koji su otišli. Iako su se neki od njih vratili, najveći broj nema nameru da se vrati u svoje rodne gradove:

Evo, moj drug koji je otišao je rekao da se nikada neće vratiti u Vranje. Jer u Vranju osim nekoliko nas koji znamo za njega, niko drugi ne zna u Vranju. A u Beogradu se oseća slobodno.²⁴³

Neki od samih učesnika su od onih koji su otišli pa su se vratili, i na pitanje kako se sada osećaju, govore:

²³⁸ Učesnik fokus grupe u Nišu

²³⁹ Učesnica fokus grupe u Nišu

²⁴⁰ Učesnica fokus grupe u Vranju

²⁴¹ Učesnik fokus grupe u Vranju

²⁴² Učesnik fokus grupe u Vranju

²⁴³ Učesnica fokus grupe u Nišu

*Dok sam studirao u Nišu nisam nikoga upoznavao i nekako nisam imao neku motivaciju da nekoga upoznajem, , imao sam neki strah i kada sam se vratio u Vranje mislio sam da nikada ništa neću da radim niti da tražim nekoga da upoznam, već ću da odem negde, recimo u Beograd i da tamo normalno živim, ali onda odjednom desilo se spontano i skoro sve moje veze su bile ovde i nekako, što se mene tiče meni je ok.*²⁴⁴

U Vranju se ocenjuje da će LGBT zajednica biti ista kao što je sada, ali i da će biti sve manja, jer svi odlaze, ali se primećuje i izvesni optimizam, jer je većina ispitanih rekla da ipak ima pozitivan pogled na budućnost. Imajući u vidu da oni jesu deo LGBT zajednice, možemo da vidimo njihovo verovanje da se položaj LGBT osoba menja na bolje, mada jako sporo:

*Kada vidimo kako je sve bilo pre 10-15 godina, situacija je mnogo bolja, možemo onda da zamislimo kako će biti za 20 godina.*²⁴⁵

Takođe, dobijajući podršku svojih prijatelja, većini njih najviše smeta loša ekonomska situacija, iako su svesni i diskriminacije prema LGBT osoba:

*Ja volim Vranje, i kada bih imala OK platu sve bi bilo super i ja bih ostala da živim ovde, ali imam neke želje i stavove koje Vranje i Srbija nemaju, tako da ne znam.*²⁴⁶

*Meni je ovde super ako uspem da izgradim nešto od ovog mog posla, a ako ne, vidim sebe svuda gde nađem porodicu, i da zasnujem neku mogućnost da lepo živim.*²⁴⁷

*Ja ne znam da li vidim sebe ovde, ranije sam se video negde daleko, možda bude sreće pa odem u Švedsku ili Englesku, ali inače bih i ostao ovde, meni je ok, dolaze neki novi ljudi.*²⁴⁸

Među njima je i onih koji nemaju sumnje u svoju želju da napuste južnu Srbiju, i koji sebe u periodu od 5 godina vide van svog rodnog grada:

*Uvek sam mislila da ću da odem odavde, od sledeće godine ću da studiram u Beogradu i nadam se da ću da ostanem tamo.*²⁴⁹

*Planiram da upišem turizam i imam veliku želju da putujem. Što zapadnije moguće, iskreno, ne samo zbog ekonomske situacije, jednostavno ne gajim neka patriotka osećanja i nacionalnu svest, tako da ću da idem tamo gde se budem osećao bolje. Imam ovde ljude, ali verovatno ću i tamo da nađem ljude, na nekom toplom mestu.*²⁵⁰

*Ovde u Nišu ne.*²⁵¹

*U inistranstvu.*²⁵²

*Biće ok i da jesam i da nisam ovde*²⁵³

²⁴⁴ Učesnik fokus grupe u Vranju

²⁴⁵ Učesnica fokus grupe u Vranju

²⁴⁶ Učesnica fokus grupe u Vranju

²⁴⁷ Učesnik fokus grupe u Vranju

²⁴⁸ Učesnik fokus grupe u Vranju

²⁴⁹ Učesnica fokus grupe u Vranju

²⁵⁰ Učesnik fokus grupe u Vranju

²⁵¹ Učesnica fokus grupe u Nišu

²⁵² Učesnik intervjua u Nišu

²⁵³ Učesnica fokus grupe u Nišu

*Ne vidim sebe ovde zbog egzistencije, a ne zbog toga što sam lezbejka.*²⁵⁴

*Bilo gde, samo daleko odavde.*²⁵⁵

*U Beogradu ili van zemlje, ili kao pokojnog.*²⁵⁶

*Sebe vidim daleko.*²⁵⁷

*Ne znam da li ću da se vratim u Leskovac posle fakulteta. Ako se zaposlim u Nišu mogu da plaćam sebi stan. U Nišu mi je bolje jer imam prijatelje, ljudi sa kojima sam se družila u Leskovcu su ili se poudavali i pooženili, imaju svoje porodice, ili nisu u Leskovcu, tako da se ne bih vraćala, osim ako nema drugog izbora.*²⁵⁸

*Ja vidim sebe da odem odavde. Nikad nisam videla Srbiju kao mesto gde mogu da živim*²⁵⁹

Odlazak u veći grad ili drugu državu sam po sebi ne predstavlja garanciju bezbednosti. Za učesnike i učesnice osećaj sigurnosti u velikoj meri zavisi od postojanja bliskih ljudi, zajednice i odnosa poverenja:

*Mogu da odem i u Beograd i u neku drugu zemlju pa da me opet prebiju, stvar je u tome sa kim se družiš.*²⁶⁰

Na pitanje kakva će biti LGBT scena u Nišu za 5 godina, s obzirom na to da će se nastaviti trend odlaska iz Niša, dobile smo različite odgovore:

*Isto ovako, neki će ljudi sedeti i pričati o ovome.*²⁶¹

*Slabije da će da bude nekog.*²⁶²

*I ja mislim da neće, jer je nama trebalo puno vremena da se organizujemo.*²⁶³

Razgovori sa učesnicima i učesnicama pokazuju da planovi za budućnost nisu određeni isključivo seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom, već predstavljaju rezultat međusobnog delovanja ekonomskih mogućnosti, osećaja pripadanja, postojanja zajednice i mogućnosti da slobodno planiraju sopstveni život. Za mnoge mlade LGBT osobe odlazak iz lokalne sredine predstavlja jednu od mogućih strategija za ostvarivanje sigurnijeg i ispunjenijeg života, ali iskustva učesnika i učesnica ukazuju da sama promena mesta boravka ne garantuje osećaj bezbednosti ukoliko ne postoji zajednica i mreža podrške. Istovremeno, kontinuirani odlazak LGBT osoba predstavlja izazov za održivost lokalnih LGBT zajednica u južnoj Srbiji, i njihovu sposobnost da se u budućnosti razvijaju, jer smanjuje mogućnost njihovog međusobnog povezivanja, organizovanja i pružanja podrške novim generacijama.

²⁵⁴ Učesnica fokus grupe u Nišu

²⁵⁵ Učesnica fokus grupe u Nišu

²⁵⁶ Učesnik fokus grupe u Nišu

²⁵⁷ Učesnica intervjua u Leskovcu

²⁵⁸ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²⁵⁹ Učesnica fokus grupe u Leskovcu

²⁶⁰ Učesnica fokus grupe u Nišu

²⁶¹ Učesnik fokus grupe u Nišu

²⁶² Učesnica fokus grupe u Nišu

²⁶³ Učesnica fokus grupe u Nišu

Zaključci

Istraživanje pokazuje da se bezbednost LGBT osoba u južnoj Srbiji potvrđuje kao višedimenzionalan koncept, koji nije određen isključivo seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom, već nastaje u preseku lokalnog društvenog konteksta, ekonomskih uslova, porodičnih odnosa, dostupnosti zajednice i poverenja u institucije. Rezultati istraživanja pokazuju da bezbednost LGBT osoba u južnoj Srbiji ne podrazumeva samo odsustvo nasilja ili formalnu zaštitu od diskriminacije, već i mogućnost da slobodno izražavaju svoj identitet, samostalno planiraju život, ostvare ekonomsku sigurnost, budu prihvaćene u porodici i zajednici, imaju krug prijatelja i partnera i razvijaju društveni život bez straha. Drugim rečima, potrebe LGBT osoba u južnoj Srbiji ne razlikuju se od potreba drugih građana i građanki – one se odnose na mogućnost dostojanstvenog, sigurnog i ispunjenog života.

Nepovoljna ekonomska situacija u Nišu, Leskovcu i Vranju, koju karakterišu visoka nezaposlenost, siromaštvo, nizak životni standard i nesigurni uslovi rada, dodatno utiče na percepciju bezbednosti LGBT osoba. Učesnici i učesnice istraživanja svoje mogućnosti za zapošljavanje procenjuju kao ograničene i često ne veruju da obrazovanje samo po sebi predstavlja put ka sigurnijoj egzistenciji. Ekonomska nesigurnost zbog toga ne utiče samo na njihov materijalni položaj, već i na mogućnost da donose samostalne životne odluke, uključujući odluku da ostanu u sredini u kojoj žive ili da je napuste. Strah od gubitka egzistencije ili neuspeha u novoj sredini često ograničava njihovu mogućnost izbora i planiranja budućnosti.

Ekonomska nesigurnost utiče i na druge dimenzije života LGBT osoba. Materijalna zavisnost od članova porodice ili poslodavaca može ograničiti mogućnost slobodnog izražavanja seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, dok otkrivanje identiteta pred osobama od kojih zavisi egzistencija može dovesti do različitih oblika ekonomskog nasilja i dodatno povećati osećaj nesigurnosti.

Pored ekonomske, učesnici i učesnice istraživanja govorili su i o stalnoj emocionalnoj nesigurnosti, povezanoj sa mogućnošću odbacivanja od strane porodice, prijatelja ili partnera, kao i sa različitim oblicima fizičkog, psihičkog, ekonomskog i seksualnog nasilja. Iskustva učesnika i učesnica pokazuju da se psihičko nasilje ne odnosi samo na direktne uvrede ili pretnje, već i na svakodnevno suočavanje sa društvenim predrasudama i očekivanjem da se nasilje može dogoditi u bilo kom trenutku.

Jedan od ključnih nalaza istraživanja jeste da je bezbednost LGBT osoba u lokalnim sredinama često uslovljena nevidljivošću njihovog identiteta. Osećaj sigurnosti ne proizlazi iz društvenog prihvatanja, već iz mogućnosti da seksualna orijentacija ili rodni identitet ostanu nepoznati ili budu otkriveni samo pažljivo odabranim osobama. Takva uslovljena bezbednost pokazuje da sloboda izražavanja identiteta i osećaj sigurnosti često stoje u međusobnoj napetosti.

Istraživanje pokazuje da pretnja autovanjem ne predstavlja samo oblik društvene stigmatizacije, već i mehanizam kontrole koji se pojavljuje u različitim društvenim odnosima – u porodici, na radnom mestu, u partnerskim odnosima, ali i unutar same LGBT zajednice. Kontrola nad informacijom o sopstvenom identitetu zbog toga postaje važan element ljudske bezbednosti LGBT osoba. Gubitak te kontrole može imati posledice po porodične odnose, zaposlenje, partnerske veze i društveni položaj, zbog čega mogućnost samostalnog odlučivanja o tome kada, kome i pod kojim okolnostima će osoba otkriti svoj identitet postaje jedan od ključnih uslova osećaja bezbednosti.

U takvim uslovima LGBT osobe razvijaju različite strategije upravljanja rizikom u svakodnevnom životu. One pažljivo procenjuju kome će otkriti svoj identitet, kako će izgledati, gde će izaći, kojim će se ulicama kretati, sa kim će se družiti i u kojim situacijama mogu slobodno da izraze svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, gde će tražiti posao, i na kraju, da li će ostati ili otići iz grada. Ovakve strategije predstavljaju pokušaj očuvanja lične bezbednosti u uslovima stalne neizvesnosti i procene potencijalnih rizika.

Rezultati pokazuju da se osećaj nebezbednosti ne vezuje za jedno određeno mesto ili društvenu instituciju. Porodica, škola, radno mesto, partnerski odnosi, javni prostor, internet i institucije zaštite mogu predstavljati i izvore podrške i izvore nebezbednosti, u zavisnosti od društvenih odnosa koji se u njima uspostavljaju. Učesnici i učesnice zbog toga razvijaju različite strategije procene rizika i prilagođavaju svoje ponašanje konkretnom društvenom okruženju.

I pored sve većeg broja autovanih LGBT osoba, posebno onih koje zauzimaju vidljivije ili uticajnije društvene položaje, nije uočeno da je to dovelo do značajnijih promena u percepciji kvaliteta života i osećaja bezbednosti LGBT osoba u lokalnim sredinama.

Formalno postojanje zakonske zaštite i institucija nije dovoljno da bi LGBT osobe razvile osećaj bezbednosti. Iako postoje zakonski mehanizmi zaštite od diskriminacije i institucije nadležne za zaštitu ljudskih prava, učesnici i učesnice istraživanja često izražavaju nepoverenje u njihovu primenu i retko se odlučuju da prijave nasilje ili diskriminaciju. Umesto toga, bezbednost najčešće grade kroz neformalne mreže podrške, odnose poverenja i pripadnost lokalnoj LGBT zajednici. Pokazuje se, da i pored određenog nivoa pravne zaštite i pristup institucijama, osećaj bezbednosti mnogo više zavisi od poverenja u institucije, podrške porodice i prijatelja, postojanja lokalne zajednice i mogućnosti da slobodno izražavaju svoj identitet i žive dostojanstveno i bez straha.

Istraživanje potvrđuje da lokalna LGBT zajednica predstavlja jedan od najvažnijih zaštitnih faktora ljudske bezbednosti. Zajednica za LGBT osobu može biti ono što porodica, škola, prijatelji, vršnjaci, institucije ili lokalna sredina nisu bile: mesto gde osoba prvi put doživi razumevanje, prihvatanje i podršku. Mogućnost da upoznaju druge LGBT osobe, razviju odnose poverenja i ostvare osećaj pripadanja doprinosi većem osećaju sigurnosti, manjoj društvenoj izolovanosti i većem zadovoljstvu životom. Nasuprot tome, u sredinama u kojima takve zajednice nisu razvijene ili ne postoje, učesnici i učesnice češće govore o usamljenosti, otežanom upoznavanju partnera i većoj izloženosti bezbednosnim rizicima.

U nedostatku lokalne zajednice i bezbednih prostora za upoznavanje, LGBT osobe pronalaze alternativne načine povezivanja, najčešće putem interneta ili anonimnih mesta za upoznavanje partnera. Iako ovakvi načini omogućavaju uspostavljanje kontakata koji bi inače bili teško ostvarivi, oni istovremeno mogu povećati izloženost različitim bezbednosnim rizicima.

Planovi za budućnost LGBT osoba nisu određeni samo seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom, već predstavljaju rezultat međusobnog delovanja ekonomskih mogućnosti, osećaja pripadanja, postojanja zajednice i mogućnosti da slobodno planiraju sopstveni život u budućnosti. Za mnoge učesnike i učesnice odlazak iz lokalne sredine predstavlja jednu od strategija za ostvarivanje sigurnijeg i kvalitetnijeg života. Međutim, sama promena mesta stanovanja ne predstavlja garanciju bezbednosti, jer osećaj sigurnosti u velikoj meri zavisi od mogućnosti da osoba pronađe zajednicu, izgradi odnose poverenja i slobodno izražava svoj identitet.

Nalazi istraživanja ukazuju da su lična bezbednost i bezbednost zajednice predstavljaju međusobno zavisne procese. Razvijena lokalna LGBT zajednica povećava mogućnosti pojedinaca da pronađu

podršku, izgrade odnose poverenja i razviju osećaj pripadanja. Odlazak pojedinaca može doprineti njihovoj većoj ličnoj sigurnosti i kvalitetu života, ali istovremeno slabi lokalne zajednice, njihove kapacitete da se razvijaju i opstanu, da pružaju podršku novim generacijama i grade mreže za one koji ostaju. Time migracija postaje istovremeno strategija povećanja lične bezbednosti i faktor koji dugoročno utiče na održivost lokalnih LGBT zajednica.

Dominantna zastupljenost mladih LGBT osoba u lokalnim zajednicama i aktivističkim inicijativama može se delom objasniti i kontinuiranim odlaskom starijih generacija LGBT osoba iz manjih sredina, ali i njihovim povlačenjem iz aktivizma usled različitih pritisaka i izloženosti. Na taj način lokalne zajednice se stalno obnavljaju, ali istovremeno gube kontinuitet iskustava, neformalnih mreža podrške i aktivističkog znanja.

Odsustvo trans osoba iz uzorka predstavlja jedno od važnih ograničenja ovog istraživanja. Istovremeno, ono otvara pitanje njihove vidljivosti, dostupnosti postojećim mrežama podrške i položaja u lokalnim LGBT zajednicama, što zahteva posebna buduća istraživanja.

Bezbednost nije trajno stanje koje se jednom postiže niti se može obezbediti isključivo donošenjem novih zakona ili zaštite od nasilja, već promenljivo iskustvo koje zavisi od prostora u kome se osoba nalazi, ljudi koji je okružuju i mogućnosti razvoja ljudskih prava i sloboda. Nalazi istraživanja ukazuju da podrška razvoju lokalnih LGBT zajednica predstavlja važan doprinos unapređenju ljudske bezbednosti LGBT osoba. To podrazumeva stvaranje i očuvanje prostora za okupljanje, jačanje organizacija civilnog društva, razvoj lokalnih mreža podrške i unapređenje saradnje između zajednice i institucija. U tom procesu značajnu ulogu imaju kulturne ustanove, obrazovne i zdravstvene institucije, organizacije civilnog društva, lokalni mehanizmi za ravnopravnost, policija, tužilaštvo i druge institucije koje svojim delovanjem mogu doprineti izgradnji sigurnijeg i inkluzivnijeg društvenog okruženja.

Poseban značaj imaju lokalni saveti za bezbednost, čiji bi rad trebalo jasnije usmeriti ka prepoznavanju bezbednosnih potreba ranjivih društvenih grupa, uključujući LGBT osobe. Tamo gde takvi saveti ne postoje, njihovo formiranje, kao i uključivanje organizacija civilnog društva i predstavnika LGBT zajednice u njihov rad, može doprineti razvoju lokalnih politika koje će bezbednost sagledavati kao pitanje ljudskih prava i kvaliteta života svih građana i građanki.

Istraživanje potvrđuje značaj decentralizacije istraživanja o položaju LGBT osoba u Srbiji. Iskustva učesnika i učesnica iz Niša, Leskovca i Vranja pokazuju da lokalni društveni kontekst značajno oblikuje percepciju bezbednosti, mogućnosti građenja zajednice, poverenje u institucije i životne strategije LGBT osoba. Istovremeno, rezultati istraživanja pokazuju da ni lokalne sredine u južnoj Srbiji ne predstavljaju homogenu celinu. Iskustva učesnika i učesnica razlikuju se između Niša, Leskovca i Vranja u pogledu razvijenosti LGBT zajednice, mogućnosti međusobnog povezivanja, odnosa prema javnoj vidljivosti i dostupnosti mreža podrške. Ovi nalazi ukazuju da lokalni društveni kontekst ne treba posmatrati samo kroz podelu na Beograd i *ostatak Srbije*, već kao skup različitih lokalnih sredina koje na različite načine oblikuju svakodnevni život i bezbednost LGBT osoba, te da se položaj LGBT osoba ne može u potpunosti razumeti na osnovu istraživanja sprovedenih samo u Beogradu ili samo u većim gradovima Srbije.

Literatura

Galtung, J. *Jurnal of Peace Researche*, Institut za istraživanje mira, Oslo, 1964.

Baljit Singh Grewal, *Johan Galtung: Positive and Negative Peace*, School of Social Science, Auckland University of Tehnology

Svetlana Đurđević-Lukić, *Časopis ljudska bezbednost/Human Security*. Fakultet bezbednosti Beograd, 2004-2008.

V. Dimitrijević, M. Paunović, V. Đerić; *Ljudska prava – udžbenik*; Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1997.

LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji, Centar za istraživanje javnih politika, 2011.

Predrasude na videlo – homofobija u Srbiji, Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji, izveštaj sproveo Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), izdavač Gej Strejt Alijansa, Beograd, 2008. godine

United Nation Development Programme. (1994). Human Development Report. UNDP.

Centar za istraživanje javnih politika, *LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji*, Beograd, 2011.

Fetoski, I., Tepavčević, B. *Preko puta homofobije*, Siguran puls mladih (SPY), Beograd, 2014

Stigmatizacija mladih LGBT osoba od strane državnih institucija, Centar za socijalni rad Sveti Sava u Nišu, u saradnji sa Asocijacijom Duga iz Šapca, Niš, 2016. godine

Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016. godinu, Kancelarija poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, mart 2017.

Priručnik- bezbednosna kultura za LGBT mlade, Asocijacija Duga, Šabac, 2017.

Aleksandar L. Jugović, *Socijalno-demografska i etiološka obeležja suicida u savremenom društvu*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, 2011.

Dodatni linkovi:

Portal Slobodna Evropa, *Napadnut gej mladić u Kuršumliji*, objavljeno 2013, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/napadnut-gej-mladic-u-kursumliji/25146645.html>

Portal Južne vesti, *Zamenik gradonačelnika Niša vređao homoseksualce*, objavljeno 2013, dostupno na: <https://www.juznevesti.com/drustvo/zamenik-gradonacelnika-nisa-vredjao-homoseksualce/>

Portal Južne vesti, *Pretučeni jer su transrodne osobe, tužilaštvo bez reakcije*, objavljeno 2015. dostupno na: <https://www.juznevesti.com/drustvo/pretuceni-jer-su-transrodne-osobe-tuzilastvo-bez-reakcije/>

Portal Gayecho, *Helena Vuković o napadu u Vlasotincu*, objavljeno 2016, dostupno na: <https://gayecho.com/news/helena-vukovic-o-napadu-u-vlasotincu/>

Portal Gay-Srbija, *Svaki deseti gej mladić razmišlja o samoubistvu*, objavljeno 2013, dostupno na: <https://www.gay-serbia.com/svaki-deseti-gej-mladic-razmislja-o-samoubistvu-6409/>

Portal b92, *Uskoro priručnik za odnos policajaca prema LGBT*, objavljeno 2016. dostupno na: https://www.b92.net/o/info/vesti/index?yyyy=2016&mm=05&dd=18&nav_category=12&nav_id=1133068

